

HÄRMÄN KATEKISMUS

Christian Henrik Snellmanin (1777–1855) swedenborgilais-mystinen maailmankuva

1 TEHTÄVÄ JA AINEISTOT

1.1 Johdannoksi

Johan Vilhelm Snellman julkaisi kirjansa *Försök till framställning af logiken* Helsingissä vuonna 1837. Kirjaan painettu omistuskirjoitus on osoitettu "Till min vördade fader, kofferdikapten Christ. Henr. Snellman". Poika kiittää siinä isäänsä ilmeisen aidoin tuntein: "Mottag *Huldaste Fader* med faderlig välvilja detta ringa prof på min sonliga vörndnad och kärlek. Väl hade jag hoppats, att gifva *Dig* ett värdigare □ *Dig*, hvilken jag icke blott har att tacka för lifvets skänk, utan äfven för den bättre delen af min andliga tillvaro [...] Må det alvarliga sträfvet i den Lära, jag sökt att framställa, ehuru denna icke förmår rubba *Din* af en hel menniskoålders forskning och rika erfarenhet befastade Verldsåsig, bidra att försona *Dig* med tidens tanklöshet och egoism [...]"ⁱ

Omistuskirjoitus ei ollut pelkkä kohteliaisuuden ele. Näyttää siltä, että varhaisimman kiinnostuksensa filosofiaan Snellman oli saanut juuri isältään, omalaatuiselta uskonnonfilosofiselta pohdiskelijalta. Piippolan saarnaajan ja Tyrnävän kappelin kappalaisen, oppineen Gerhard Snellmanin poika Christian Henrik Snellman oli nuoruudessaan harjoittanut jonkin aikaa opintoja Uppsalan yliopistossa ja kuunnellut muun muassa Immanuel Kantin eettisiä oppeja esitelleen Daniel Boëthiuksen luentoja. Hän joutui kuitenkin jättämään opintonsa kesken ja löysi uransa maailman meriltä perämiehenä. Hän näyttää lukeneen saksaa ja englantia ja kirjoituksiinsa hän saattoi sijoitella latinankielisiä lainauksia. Joskus hän käytti ranskalaisperäisiä ilmauksia. Perheineen Christian Henrik asettui Tukholmaan. Siellä Johan Vilhelm syntyi ja vietti lapsuutensa. Vuonna 1813 perhe siirtyi Kokkolaan ja myöhemmin edelleen tilalle Alahärmään. Todennäköisesti jo Ruotsin ajalta periytyi vanhemman Snellmanin kiinnostus Emanuel Swedenborgiin, tunnettuun luonnontutkijaan ja vuorikollegion jäseneseen, sittemmin teosofiin ja henkien näkijään. Pojan omistuskirjoitukseensa

sisällyttämä viittaus isänsä tutkimuksiin tarkoittaa juuri swedenborgilaisuutta.

Kysyn seuraavassa, mitä voimme tietää Christian Henrik Snellmanin maailmankatsomuksesta, jota ei ole koskaan otettu lähemmän tarkastelun kohteeksi. Aihe on kiinnostava Johan Vilhelm Snellmanin varhaisimman henkisen taustan selvittämisen kannalta, mutta myös dokumentaationa erään olennaisesti ei-akateemisen ihmisen uskonnollis-filosofisesta etsinnästä. Sinänsä aihe on Suomen olojen kannalta poikkeava, sillä toisin kuin esimerkiksi Ruotsiin ja Englantiin maahamme ei syntynyt swedenborgilaista uskonnollista liikettä ja sitä edustavaa Uutta Kirkkoa. Christian Henrik Snellmanin tapaus jää siten ohueksi säikeeksi swedenborgilaisuuden vaikutushistoriassa. Tarkastelen edelleen eräitä niukkoja todisteita, jotka viittaavat siihen, että myös Johan Vilhelm nuoruudessaan ainakin jossain merkityksessä omaksui swedenborgilaisia katsomuksia ennen kuin uudempi filosofia, hegeliläisyys sai hänen ajattelussaan ylivallan. Christian Henrik Snellmanin toisen vaimon tiedetään olleen böhmeläinen. Kosketuskohta Jacob Böhmén kirjoitusten varaan rakentaneeseen Pohjanmaan mystiikkaan ansaitsee huomiota. Se näyttäisi selittävän eräitä Christian Henrikin katsomusten erikoispiirteitä. Selvitän isän swedenborgilaisuuden ja pojan hegeliläisyyden vastakohtaa ja kysyn lopuksi, onko sittenkin havaittavissa mitään jatkuvuutta isän ja pojan katsomusten välillä.

1.2 Lähteet

Selvitettäessä Christian Henrik Snellmanin katsomuksia tärkein lähde ovat hänen Valtionarhistossa osana J.V. Snellmanin kokoelmaa säilytettävät käsikirjoituksensa. Toisin kuin Ruotsin omilla lehdillään ja muilla julkaisuillaan katsomuksiaan uutterasti propagoivat swedenborgilaiset Christian Henrik Snellman ei ylittänyt julkisuuden kynnystä. Hän kirjoitti ajatuksiaan muistiin itseään varten ja jälkimaailmalle ja jossakin määrin hänen muistiinpanonsa näyttävät kiertäneen kädestä käteen. Miksikään salatieteeksi niitä ei ollut tarkoitettu, mutta Snellmanin perheen jääminen Suomen valtiolliseen yhteyteen erotti ne samalla varsinaisesta swedenborgilaisesta liikkeestä.

Käsikirjoituksista vanhin lienee Härmän katekismus eli sen ajan kirjoitustyyllillä koko otsikoltaan *Hermes Cateches eller Frågan besvarad Menniskja! Hvad är Du? Hvarifrån kommer Du? Hvar går Du?*. Siitä säilynyt puhtaaksikirjoitus on 68 sivun laajuinen ja se on tekijänsä laajin yhtenäinen teksti. Kirjeessään pojalleen Johan Vilhelmille Christian Henrik

huomautti 14.3.1829: "Jag hafver åter i vinter rogat mig at skrifva en Catéches åt henne men som ingen Prest lärer göra frågor efter; jag skulle önskat at hafva N.B. en klok nyare Teologs omdöme derom: Caléns aprobatur hafver jag säkert om han skulle någonsin få se den."

Edellisestä lauseesta käy ilmi, että Christian Henrik on kirjoittanut katekismustaan Marielle eli tyttarelleen Maria Emilialle (1812-1830). Viittaus Caléniin puolestaan tarkoittaa paikallista pastoria Thomas Calénia, joka seurusteli Snellmannin perheen jäsenten kanssa ja nautti myös isän luottamusta. Lainatun lauseen ilmaus "åter" näyttäisi viittaavan siihen, että isä on puuhannut katekismuksensa kirjoittamista pitempäänkin.

Itse asiassa toinen käsikirjoitus *Gammalt Nytt* (puhtaaksikirjoitettuna 41 sivua; tästä on säilynyt myös tekijän omalla käsialalla laadittua tekstiä) ajoittaa Härmän katekismuksen jonkin verran aikaisemmaksi. Tässä käsikirjoituksessa Christian Henrik Snellman mainitsee tulleen 76 vuoden ikään ja viittaa jälkikirjoituksessa: "Uti en för 30 År sedan skrifven afhandling till en vän, på spe kallad Härmä kathekes [...]" Tämä näyttäisi ajoittavan katekismuksen 1820-luvun puoliväliin, mutta kirjoittajan korkean iän ja viitteen summittaisuuden vuoksi aikalaiskirje on tietysti todistusvoimaisempi ja Härmän katekismuksen voi olettaa saaneen kirjallisen asunsa joskus 1827-28, joskin se varmaan on askarruttanut tekijäänsä jo sitä ennen. Aikalaiskirjeissään isä palaa samaan aiheeseen kirjeessään J.V. Snellmanille 29.4.1830: "Jag får nu nämna at jag kommer at gå med Juno till London och sedan till Medelhafvet: Hermes Catechaesen så väl som mina öfriga Manuscripter får Du ärfva, sedan jag återsänder dem ifrån England."

Viimeksi mainitussa kirjeessään Christian Henrik Snellman huomauttaa myös: "[...] hälsa honom kært, äfven så Lector Keckman. Jag skulle haft 5 texter af Stunden der andacht öfversatte på finska at af honom öfversees som vore nyttige för vår vridne allmogen." Isä viittasi oululaissyntyiseen Carl Nicklas Keckmaniin, joka edellisenä vuonna oli nimitetty yliopiston ensimmäiseksi suomen kielen opettajaksi.

Käsikirjoituksiin sisältyy alkoholin käytön vastaisia kommentteja *Kolme päivää Sairion kylässä* -kirjoitukseen (19 sivua puhtaaksikirjoitettuna; myös tekijän käsikirjoitusta säilynyt), mutta ne ovat ruotsinkielisiä. Lisäksi on säilynyt käsikirjoitus *Palo Winan Synty*, (36 sivua tekijän käsialalla kirjoitettuna; teksti on olemassa myös puhtaaksikirjoitettuna) joka on laadittu suomeksi ja joka sisällön perusteella on epäilyksittä Christian Henrik Snellmanin tekemä. Se edustaa swedenborgilaisuuden sovellusta vaikeaan, suomalaisten myöhemminkin tuntemaan yhteiskunnalliseen ongelmaan. Se ei kuulune Keckmanin tarkastettavaksi tarkoitettuihin, sillä se edustaa Snellmanin omaa filosofointia eikä ole mikään käännös, mutta

kiinnostavaa siinä samoin kuin näissä toisissa, ilmeisesti kadonneissa tekseissä on se, että isä-Snellman halusi puhutella rahvasta sen omalla kielellä.

Säilyneisiin käsikirjoituksiin kuuluu *Försök till en ljusare uttydning af de förnämsta läror, som varit ursaken till oenighet och strid emellan Kristna sekter, likasom att förlika desamma med tidens rationalism* (25 sivua puhtaaksikirjoitettuna). Sisällön ja sanaston perusteella se on peräisin Christian Henrik Snellmanin myöhäisvuosilta. Tämä sopii yhteen huhtikuulta 1854 peräisin olevan kirjeen kanssa. Siinä Christian Henrik selitti kirjoittaneensa jatkoa Härmän katekismukseen.

Mukana on myös käsikirjoitus *Gammalt Nytt*, joka koostuu johdannosta, joukosta teesejä ja niiden käsittelystä sekä huomautuksista Johan Vilhelm Snellmanin psykologian ja logiikan oppikirjoihin ja ennen muuta hegeliläiseen kirjoitteluun vuodelta 1844. Tekijä esittää tekstissään viittauksen ikäänsä, minkä perusteella kirjoituksen voi päätellä syntyneen 1853-1854. Käsikirjoituksen päättää kantaottava jälkikirjoitus.

Edelleen kokoelmassa on fragmentteja kommentteiksi uuteen ruotsalaiseen virsikirjaan, tervan poltosta ja muista sekalaisista aiheista. Viimeisimmissä muistiinpanoissaan vuodelta 1855 vanhus sai aihetta katsomustensa ilmaisemiseen muun muassa *Literaturbladista* ja *Suomettaresta* (26 sivua, vain tekijän käsialalla).

Robert Bremerin kirjasta *Testament eller Wisheten efter närvarande Naturens förhållande gifvit till Regel för Menniskans handlingar för att återföra henne till sina förlorade fullkomligheter* on kopioitu tietty osa, joskaan ei Christian Henrik Snellmanin käsialalla, samoin kuin jostakin opaskirjasta luku 'Sexual förhållandet'. Kopioina on edelleen nuotteja ja joitakin säkeitä lauluista *Suomen Neito*, *Pääskyselle* ja *Barn Dants*. Viimeksi mainitut kertonevat isän musisoineen suomen kielellä pitäessään seuraa perheelleen.

1.3 Talousseuralle vai omaisille omistettu katekismus?

Härmän katekismus koostuu kolmestakymmenestä kysymyksestä ja niihin annetuista vastauksista. Se on kokonaishahmotelma siitä, miten Christian Henrik Snellman tulkitsee kristinuskon sanoman ja mitä hän piti siinä tärkeänä.

Katekismukseen liittyy johdattelva alkuteksti ja alkusana. Johdattelun luonnetta selittää sen otsikko, jonka mukaan kirjoitus on omistettu Suomen Keisarilliselle Talousseuralle. Tällainen omistus voi herättää ihmetystä uskonnollis-filosofisessa kirjoituksessa. Itse johdanto on

kuitenkin perustelu sille, miksi talousseuran tulisi olla asiasta kiinnostunut. Omistuskirjoitus sekä johdannon tekstissä suorasti ilmaistu aikomus osoittavat myös, että Snellman ainakin johdantoa laatiessaan elätti toivetta julkistaa tekstinsä. Käsikirjoituksen lopussa tekijä kuitenkin ilmaisee epäilyjä työnsä mahdollisuuksista tulla ymmärretyksi oikein. Viimeinen, kirkkoa koskeva vastaus, johon pessimistiset mielteet sisältyvät, on saattanut syntyä eri aikana kuin muut ja se saattaa siten kuvastella torjuvaa palautetta ja samalla tekijän luopumista työnsä julkaisemista koskevista aikeista.

Alkusana määritteli yrityksen kirjoitetuksi "för min Famille, i synnerhet de Wexande som snart smittas af den allmänna tanklösa Egenkära tro at de blommor de sjelfva skapa äro de dyrbaraste, och den sällhet som Skaparen hafver beredt sina verk, är ej möjlig at ernå eller värd at eftersträvas".

Johdannon ja alkusanan kaksinaisuus herättää kysymyksiä. Alkusana ei sisällä sellaista, mikä olisi tässä erikseen mainitsemisen arvoista, mutta se on kuitenkin luonteeltaan yleinen aivan samoin kuin johdanto. Johdannossa tekijä omistaa esityksensä talousseuralle, alkusanassa selittää sen olevan kirjoitettu tekijän perheelle ja erityisesti kasvaville. Ongelman ratkaisu on löydettävissä siitä, että nämä kaksi tekstiä ovat aivan ilmeisesti eriaikaiset. Alkusanan voi päätellä liittyneen 1827-1828 syntyneeseen tekstiin, jota tekijä samanaikaisen kirjeen mukaan laati tyttärelleen. Sen sijaan johdanto näyttäisi olevan paljon myöhempi lisä.

Viimeisinä elinkuukausinaan Christian Henrik Snellman oleskeli Oulussa J.W. G:son Snellmanin luona, mistä hän siirtyi maaliskuussa 1855 veljensä Benjaminin luokse Haukiputaalle. Sinne hänen matkansa päättyikin, hänet on haudattu Haukiputaalle. Elämänsä loppuvaiheessa hän yritti saada tekstejään julkaisukelpoiseen kuntoon ja kirjoitteli niitä myös lisää □ aavistamatta kuitenkaan kuolemaansa. Tämä käy ilmi hänen Oulussa 13.12.1854 päiväämästään kirjeestä Johan Vilhelmille, jossa hän mainitsee, että "mina skrifter aro nu at tagas Copior utaf i Limingo hos Doctor Borg, som Intresserar sig mycket, af Din fordna Skolkamrat Lithovius, som är tjenste ledig". Tämän jälkeen seuraa ilmoitus: "Jag väntar Professor till Staden, ock då skola vi afgöra om Imprimatur skall sökas i Kuopio eller Åbo." Ajatuksena oli siis todellakin saada tekstile tai teksteille painatuslupa. Oulusta käsin vanhus ilmoitti pojalleen 24.2.1855 edelleen: "Med skrifning uti min Positiva Filosofi som tillika blifver Theologi hafver jag fortfarit smått, men det går långsamt at få renskrifvit."

Voi päätellä, että Härmän katekismuksen johdanto mitä ilmeisimmin liittyy tähän julkaisuhankkeeseen; johdantohan on kirjoitettu nimenomaan julkaistavaa tekstiä varten. Puhtaaksikirjoitettu versio on epäilemättä syntynyt tällöin. Itse katekismuksen sisältö ja

terminologia sen sijaan viittaavat siihen, että kysymys on aikaisemmin, ilmeisesti jo lähes kolmekymmentä vuotta sitten syntyneestä tekstistä. Esimerkiksi viime vuosille tyypillinen puhe "telluurisesta" maailmasta puuttuu. Näyttää siltä, että vain johdanto on laadittu Oulussa. Työ on jäänyt kesken eivätkä tekijän elinpäivät riittäneet Härmän katekismuksen uudelleenmuokkaamiseen. Ilmeisen alkuperäisen alkusanan mukanaolo viittaa niin ikään päätekstin työstämättömyyteen.

Vaikka johdanto ilmeisesti ei kuulu Härmän katekismuksen alkuperäistekstiin, sen voi käsitellä kronologiasta riippumattomasti asianmukaisella paikallaan, kun tiedetään sen luonne jälkikäteenä lisänä. Nimikkeellä "Härmän katekismus" voidaan itse asiassa viitata Christian Henrik Snellmanin koko elämänlaajuiseen kirjalliseen projektiin, jossa eri tekstit täydensivät osaltaan ja muokkasivat edelleen tiettyä keskustekstiä. Tässä laivassa merkityksessä olen käyttänyt nimikettä kirjoitukseni otsikossa.

Johdanto alkaa väitteellä siitä, että ihminen koostuu kahdesta vastakkaisesta elementistä, positiivisesta ja negatiivisesta. Ensin mainittu on olemassa ikuisuutta varten, jälkimmäinen aikaa eli katoavaisuutta varten. Ajallinen elämämme koostuu näiden kahden aineksen yhdistymisestä ja kunniamme kuolemattoman osan sivistyksestä ja ylivallassa. "En rigtning således uti Statens bildning som skulle uphöjja den ena Principens bildning på den andras bekostnad blifver ganska farligt, och som Historien bevisas slutas den Negativa principens öfvervigt med Statens död utan ära." Tästä varoittaminen näyttääkin olevan Snellmanin omistuskirjoituksen perustelu. Negatiivista periaatetta edustavat, aistien nautintoa edistämään tarkoitettut Babylonin tarhat ja Kathagon mahti ovat kadonneet jälkiä jättämättä, mutta kreikkalaisten, roomalaisten ja Kaarle Suuren vallat ovat antaneet pysyviä siunauksellisia vaikutteita myöhemmille sukupolville, koska ne perustettiin "på högre Moraliska Ideer". Englannin valtion instituutiot olivat Snellmanin mukaan mitä suurimmassa määrin negatiivisia, ajalliseen viihtyvyyteen tarkoitettuja. Snellman viittasi äskettäiseen komiteaan, jonka tehtävänä oli selvittää köyhyyden ja rikollisuuden lisääntymistä köyhäinhoidon ja koulutuksen kehittämistä huolimatta. Toimikunta ei ollut uskaltanut tai pystynyt oivaltamaan, että "just Statens Negativa Bildning, eller öfverdrifna Handels och Industri vurm (som ej äger Idealiskt eller Moraliskt värde) förqväfver all den goda säden [...]"

Vallankumouksiin Eurooppa ei voinut panna toivoaan, vaan reformeihin. Vallankumous oli maanjärjestys, jonka jäljet saattoivat vuosikymmeniä myöhemmin osoittautua hedelmällisiksi, mutta yhtä hyvin autioittaviksi. Snellman täsmensi millaisia reformeja hän tarkoitti: "För mennisko vännen återstår då ingen annan önskan än at de friska Nationer må genom en sann,

lempad Religieus bildning (som säkert innehåller den Moraliska) frelsas ifrån den öfverskridande Negativa bildningens graf [...]"

Snellman selitti seuranneensa aina kunnioittavasti talousseuran pyrkimyksiä maan sivistyksen ja sen hyvinvoinnin kohentamiseksi. Kuitenkin tällaiset pyrkimykset olivat edistäneet onnellisuutta sekä täällä että muissa maissa hätkähdyttävän niukasti edellä mainitusta syystä. Eikö siksi olisi aika harkita toisenlaisia keinoja? Jos maastamme tulee sellainen, että vehnäleipää riittää jokaiseen tupaan, mutta sen asukkailta puuttuu uskonnollinen mieli, niin olisimme onnettomampia ja halveksittavampia kuin esi-isämme, jotka söivät pettua, mutta uskoivat Jumalaan. Vanhat uskonselitykset olivat tulleet yhtä ylenkatsotuiksi kuin vanha ammattikuntalaitos, mutta yhtä itsepintaisesti niistä kuitenkin pidettiin kiinni. Uskonnon historiasta kirjoitettiin ajan skeptisessä hengessä, joka ei edistänyt uskoa raamatun jumalalliseen alkuperään. Teologit eivät esittäneet uskon oppeja raamatulliselta pohjalta yleiseen käyttöön.

Tämän tilanteen Snellman halusi korjata. Siksi hän ilmoitti tarjoavansa ansioita vailla olevana jäsenenä talousseuran käyttöön kirjoitustaan. Uudemmilta teologeilta hän arveli saavansa ymmärtämystä, mutta kirjoituksen varsinainen tarkoitus oli se, että "den gamla deduction om Syndafallet, vår Natur och Bestämmelse" otettaisiin vakavasti ja että ihmiset omaksuisivat sen yleisesti. Silloin myös oppi lunastuksesta saisi suuremman arvon ja turvallisuus, rauha ja oikeudenmukaisuus asustaisivat maassa. Tarkoitus oli puhdas ja se patrioottinen vakaumus, että mikään aarre ei voi olla pysyvä ilman uskontoa, oli antanut siihen rohkeuden.

2 HÄRMÄN KATEKISMUKSEN PERUSAATTEET

2.1 Ruotsalainen oppimestari Swedenborg

Ennen Härmän katekismuksen erittelyä on paikallaan esittää muutama yleisluontoinen huomautus Christian Henrik Snellmanin katsomusten tärkeimmästä herätteenantajasta. Emanuel Swedenborg (1688-1772) aloitti uransa luonnontutkijana merkittävän Christoffer Polhemin avustajana ja täysin valistusajan mekanistisen maailmankuvan hengessä.ⁱⁱ Filosofisissa katsomuksissaan hän liittyi John Locken empiristiseen tietoteoriaan, mutta tästä hän

löysi myös opin intuitiosta, jota seuraamalla hän vähitellen 1740-luvulla uskonnollisten kriisien ja näkyjen kautta päätyi kaikki empirismin rajat ylittäviin katsomuksiinsa, luonnontieteellisen tutkimuksen hylkäämiseen ja omistautumiseen kirjoittamaan laajoja latinankielisiä teoksia erikoislaatuisista raamatuntulkinnostaan ja yhteyksistään henkimaailmoihin. Swedenborgin mielikuvitukselliset, yksityiskohtaiset kuvaukset henkimaailmoista herättivät huomiota eri puolilla Eurooppaa ja saivat muun muassa Immanuel Kantin esiintymään häntä vastaan. Kirkon taholta Swedenborgin opit saivat osakseen voimakasta arvostelua muun muassa siksi, että Swedenborg hylkäsi kolminaisuusopin ja tulkitsi Kristuksen suorasti Jumalan ajalliseksi ilmentymäksi.

Swedenborg ei kuitenkaan ollut pelkkä teosofinen mystikko, vaan hän samalla säilytti opeissaan eräitä valistusajan keskeisiä periaatteita, mikä selittää sitä, että swedenborgilainen liike sai Ruotsissa kannatusta ennen muuta uuden porvarillisen julkisuuden piirissä.ⁱⁱⁱ Se saavutti jalansijan ensiksi laajentuvalle merenkululle omistautuneen Göteborgin kauppahuoneissa ja raatimiespiireissä, samoin Tukholmassa virkamiesten, kauppiaiden, alemman upseeriston ja käsityöläisten keskuudessa. Tähän kannatuspohjaan sopi hyvin se, että Tukholmasta käsin meriä kulkenut Christian Henrik Snellman löysi Swedenborgin opeista tyydytystä uskonnollis-filosofisiin tarpeisiinsa. Swedenborg oli hänelle uskonnollisen etsinnän väline, ei samastumisen eikä dogmaattisen kiintymyksen kohde. Jälkeenjääneissä käsikirjoituksissaan Christian Henrik Snellman piti omaksumaansa kantaa ylipäänsä "valistuneelle kristitylle" ominaisena.

Raamatun sanaan kätkeytyi Swedenborgin mukaan syvempi henkinen ja taivaallinen merkitys. Sana oli Swedenborgille kaikki kaikessa, mutta sitä piti tulkita allegorisesti tuon korkeamman merkityksen tavoittamiseksi eikä suinkaan kuolleena kirjaimena. Tämä mahdollisti sen, että Swedenborg saattoi rakentaa raamatun varaan oman yhtenäisen, loogisesti kehitellyn teologisen oppirakennelmansa. Swedenborgin mukaan ihmisen erottivat elämästä järki ja vapaa tahto. Ihminen erkaantui asteittain luonnollisesta olemassaolostaan ja kohosi järkensä ja vapautensa mukaisesti yhteyteen Jumalan kanssa. Vapaa tahto asetti ihmisen valintatilanteeseen taivaan ja helvetin välille. Maailmassa esiintyvä paha perustui siihen, että ihminen käytti vapauttaan väärin, vastoin järkensä opastusta. Ihmisen tuli Swedenborgin mukaan terävöittää järkeään perinteisillä tietämistavoilla, vaikka korkeampaan tietämiseen saattoikin yltää vasta Jumalasta lähtöisin olevan valaistuksen avulla.

Toisaalta vääristymätön totuus oli Swedenborgin mukaan ollut näkyvä ja se oli sitä edelleen "viattomuuden valtakunnassa", toisin sanoen luonnontilaisille ihmisille samoin kuin lapsille.

Syntiinlankeemus oli pimentänyt sen muilta, suunnannut ihmiset maailmallisiin ja itsekkäisiin intresseihin. Jumalallisen älyn jälleen yhdistyessä inhimilliseen ihmisajatus muuttui totuudeksi ja valoksi. Pelkkä järki ei voinut löytää ilmestystä, jumalallisessa Sanassa julistettua totuutta, mutta se oli merkityksellinen tiellä sitä kohti.

Swedenborg katsoi, että järki ohjasi ihmisiä hyödylliseen toimintaan, ylittämään itsekkyytensä rakkaudessa, joka oli jumalallista alkuperää. Hän arvosteli jyrkästi hyödyttömiä toimettomuutta ja itserakkautta, joissa ihminen hänen mielestään langenneessa tilassaan kielsi taivaallisen alkuperänsä.

Swedenborg kertoi käyneensä taivaassa, mutta valistuksellisen hyötyajattelun mielessä hän ei kuvannut sitä miksikään joutilaiden lepopaikaksi, vaan päin vastoin työpajaksi, jossa enkelit suorittivat kaikenlaisia hyödyllisiä tehtäviä. Työteliäisyys oli hänen oppinsa mukaan autuuden avain myös maallisessa elämässä. Hän ei hyväksynyt luterilaista oppia pelkästään uskon kautta saavutettavasta armosta, vaan liitti uskovaan oivallukseen erottamattomasti myös teot, ihmisen siveellisen muuttumisen, eettisen uudestisyntymisen.

Kuuluisassa antiikin ja renessanssiajan lähteistä ammentaneessa opissaan vastaavuuksista, korrespondensseista, Swedenborg esitti, että ihmisten näkemän luonnollisen maailman asiat vastaavat henkisen maailman asioita ja nämä puolestaan jumalallisia. Jumalan taivaallinen aurinko säteilee valoaan enkeleiden henkiseen maailmaan ja se puolestaan näkyvään maailmaan, jonka fyysinen aurinko on vain eräänlainen kuollut aurinko. Näkyvä maailma on näkymättömän hieroglyfi ja sitä tuli osata tulkita oikein. Kajastuksena ajan ja avaruuden tuolta puolen enkelien ja kuolemattomien henkien maailmasta ihmisille asettui velvoitteita jo tämänpuolisuudessa, velvoitteita, joiden tulkitsemisessa ei kuitenkaan voinut edetä loppuun saakka ilman jumalallista ilmestystä, Sanaa, rakkautta.

2.2 Syntiinlankeemus ja elämän tasot

Härmän katekismuksen perustekstissä Christian Henrik Snellman kysyy ensiksi toden tiedon luonnetta. Tällaisen tiedon kohteina ovat Jumala, maailma, oma luontomme ja määränpäämme. Omalla ajattelukyvyllään ihminen ei saavuta tällaista tietoa, minkä osoittavat filosofien pystyttämät ja toisten taas kumoamat oppirakennelmat. Jumala on kuitenkin antanut pyhässä kirjassa ihmissuvulle korkeamman ilmoituksen. Jumalallinen ilmoitus sisältyy myös luotuun luontoon eli maailmaan. Sen historia kertoo Jumalasta, joka on rakkaus ja joka

hallitsee ja ylläpitää taivasta ja maata ja niiden kaikkia elollisia olentoja aikojen alusta ikuisuuteen. Jumala on luonut näkyvän maailman katsellakseen korkeaa täydellisyyttään luomuksissaan ja ulottaakseen ja ilmoittaakseen rakkautensa myriaadeille olennoille.

Tässä maailmassa ei ole olemassa mitään kuollutta materiaa. Jumala on itse elämä eikä voi luoda mitään kuollutta. Tyydytystä tuo uskoa "med David at Himmelen är gord genom Herrans Ord; så at alla Ting äro lefvande synliga bilder af Guds tanckar eller Ideer [...]"

Pelkästään omiin voimiinsa ja ulkoisten aistien havaintoon luottaessaan ihmisajatus kuvittelee Jumalan suureksi ja viisaaksi mestariksi, jonka luoma maailma koostuu pahasta ja hyvästä, autuudesta ja sen puutteesta, elämästä ja kuolemasta. Sellainen Jumala ei kuitenkaan ole palvonnan arvoinen. Niin kutsutut viisaat ja valistuneet kansat eivät tunne arvoaan Jumalan kuvana ja riippuvuuttaan Jumalasta, vaan pitävät "Skalet eller Negativa, Mörcka eller motsatta af Skapelsen för det verckliga sanna [...]" Siksi heillä ei ole toivoa eikä varmuutta tulevasta.

Tämä ihmiskunnan sokaistuminen ja onnettomuus johtuu pahasta eli syntiinlankeemuksesta. Syntiinlankeemus on todistettavissa tarkastelemalla luotua luontoa ja omaa luontoamme. Kaikki kasvit ja eläimet maan päällä "ernå sin Bestämmelse ofelbart genom ingifvelse om det rätta ifrån Naturens Herre som vi orett kalla död Naturkraft, drift eller instinct". Me paratiisista eli yhteydestä luojaamme karkoitettut ihmiset sen sijaan olemme oman onnemme nojaan jätettyinä sokeita määränpäällemme ja avuttomimpia kaikista, kykenemättömiä seuraamaan ainoan hyvän hengen käskyä sisimmässämme, jota kutsumme omatunnoksi, täynnä itserakkautta, langenneina aistillisuuteen, vihaan, kateuteen.

Ennen syntiinlankeemusta ihminen eli vaistonomaisessa yhteydessä luojaansa ja yliaistilliseen maailmaan. Hänen uskonsa Jumalaan ja hänen tietonsa taivaallisista asioista ja totuuksista perustui sisäiseen, Jumalasta lähtöisin olevaan näkemykseen. Hän hallitsi eläimiä, mikä tarkoittaa sitä, että hän hallitsi intohimojaan, taipumuksiaan ja pyyteitään, joiden edustajia tai esikuvia eläimet ovat. Hän tunsu kaikkien luotujen olioiden moraalisen merkityksen eli niiden yliaistilliset vastaavuudet. Hänen oli lupa syödä kaikkia paratiisin hedelmiä, mutta ei "af kunskapens träd på godt och ondt, det will säga: kunde betragta all Guds godhet och wisdomens djup men ej Resonera med Förnuftet om de Himmelska trons sanningar". Sanalla sanoen hän oli taivaallinen ihminen ja vapaa pahan periaatteen vaikutuksesta. Tämä kaikki on luettavissa luomiskertomuksesta, "ehuru uti ett bildligt Gudomligt språk".

Syntiinlankeemus muodostui siitä, "at Ormen som betyder Sinlighet (Sensualité) eller intryck af de utvertes sinnen (och hörer till den motsatta sidan af Skapelsen) ingaf Eva eller

Mannens Egenkärlek (Propriete) det rådet at bruka sit eget Förnuftsslutkonst för at locka de af Gud ingifna Sanningar Wishet [...]" Snellman erottaa lankeemusta selventääkseen toisistaan "järjen" ja "ymmärryksen", mikä erottelu esiintyy Immanuel Kantin tietoteoriassa, jossa ymmärrys on alempi, aistinvarainen tietokyky ja järki taas ylempi kokonaisuuden tietämistä tavoitteleva kyky. Snellmanin erottelun sisältö on kuitenkin lähes päinvastainen. Hänellä järki (Förnuft) on "en product eller följd af våra utvertes sinnens åskådning af tingen; eller sensuela sinliga känslors erfarenhet", kun taas ymmärrys (Förstånd) "kommer invertes vägar ifrån Herren". Erottelun taustalla on Swedenborgin jako ulkoisiin aisteihin ja sisäiseen aistiin. Järki liittyy Snellmanilla edellisiin, ymmärrys jälkimmäiseen. Syntiinlankeemus "järjen" käyttönä merkitsi siten luopumista paratiisilliselle tilalle ominaisesta välittömästi ja sisäistä tietä Herralta tulevasta ymmärryksestä. Seurauksena oli se, että "menniskans öfversinliga lif uti Gud och förening med den Högre verlds ordningen uphörde; och det som sker uti den Moraliska öfversinliga werlden, måste äfven nödvändigt ske uti den sensuela sinne världen, så at menniskjan blef Organiskt eller kropsligt dödlig".

Korostettakoon, että Swedenborgin ja Snellmanin tapa käyttää mainittuja käsitteitä oli alkuperäinen ja valistusajalle ominainen. Werner Schneiders toteaa valistuksella käsitetyin alkujaan "ymmärryksen vahvistamista", jolloin ymmärrys (intellectus) tarkoitti henkisten kykyjen hierarkian huippua, intellektuaalista intuitiota, kun taas järki (ratio) merkitsi tälle alisteista diskursiivista kykyä.^{iv} Kantiin tultaessa arvoasteikko kuitenkin kääntyi päinvastaiseksi ja samalla entiset "hyveen" ja "ymmärryksen" tavoitteet korvautuivat "vapaudella" ja "järjellä".

Jumalan tuomio syntiinlankeemuksen vuoksi merkitsi Snellmanin mukaan ensinnäkin karkoitusta paratiisista eli taivaallisten totuuksien havaitsemisen mukanaan tuomien hedelmien nauttimisesta. Toiseksi se merkitsi sitä, että "Ormen det är menniskjans Rationela eller sinliga Förnuft" oli nauttiva matalinta aistimellisuutta, joka on katoavaisinta ja moraalisesti toden vastakohta. Kolmanneksi, että "Eva eller menniskjans Egenkärlek (Proprietas)" oli määrätty ponnistelemaan saavuttaakseen kovalla vaivalla edes jotain moraalista totuutta korvikkeeksi Herralta valonsa saaneelle ymmärrykselle. Eevan tahdon eli itserakkauden pyyteen tuli olla ymmärrykselle eli miehelle alistettu. Viimein karkoitettujen tuli ansaita leipänsä otsansa hiessä, "det är med möda njuta någon naturlig eller jordisk sällhet och tillfredsställelse".

Synti piti nähdä välttämättömäksi askeleeksi, jonka kautta vasta ihmisille avautuu mahdollisuus korkeampaan elämään. Ilman sitä ihminen riippuisi "som en planta i förening

med sin skapare eller som Creaturen med Werlds Själén, utan at äga känsla om sin Sjelfhet eller Egenhet som Warelse [...]" Paha eli aistillinen järkielämä itserakkaudessa oli edellytys sille, että Jumalan paratiisissa antama lupaus korkeammasta autuudesta voisi toteutua. Herra oli kuitenkin asettanut enkelinsä vartioimaan miekan kanssa paratiisin portilla elämän puuta, sillä suora yhteys taivaiden asukkaisiin tekisi ihmisestä paholaisen. Tästä huolimatta tie korkeampaan oli avoin, koska itse materiaalinen orgaaninen maailma ei ollut muuta kuin "en Representant eller beklädnad af eviga Ideer", vaikka tätä koskeva tieto olikin ajan mukana hämärtynyt: "Med Rätt de första människorne efter fallet betractade skapelsen Idealiskt efter betydelsen: det bevisas af Mythologier, Hieroglyfskrift, och Hinduers gamla urkunder; samt at de hade vida större gemenskap och kännedom om den öfversinliga Werlden [...]"

Jankeemuksen jälkeisessä ihmisten elämässä oli erotettavissa neljä eri tasoa, jotka limittyivät toisiinsa. Ensimmäisestä tasosta Snellman käytti nimitystä "det Organiska eller Blom lif" sekä vaihtoehtoisesti filosofisin käsittein "Subject Object lif". Sitä hän kuvasi sanoin: "Wi känna at Hjertat rörer, vi veta at Blodet Circularar, vi se huru våra lemmar och organer wisa endamålsenlighet till Skönhet och varaktighet och det sker så väl sofvande som wakande utan vår medverckan eller vettskap; ty vi känna ej den kraft som rörer hjertat, som drifver blodet genom yttre köllagtiga delarne och ordnar Materialerne till vår kropsbyggnad och uppehåller densamma. Genom denna lifskraft äro vi slägt och Bröder med hela den Organiska skapelsen i himmelen och på jorden."

Tämän tason päälle rakentui elämän toinen taso, josta Snellman käytti nimitystä "Åskådningens eller Central lif" ja jossa ihminen oli "Object Subject Warelse". Siinä toimivat pelkästään sielun sisäiset orgaanit. Ulkoiset aistit lepäsivät. Tämä taso muodosti ja ohjasi henkistä olemassaoloamme. Täältä elämältä puuttui "Rationalite och Reflection" ja se näyttäytyi vaiston ohjaamaksi eläinten elämän tavoin. Sen piiriin kuului valveilla olevien ihmisten fantasia ja ekstaasi, samoin aavistukset, nukkuvilla puolestaan unet. "Sömnvandrare och de Magnetiserade klartseende äro uti denna lifs grad: de känna då ej tid eller rum, kunna se, höra och tala med sina inre organer, utan till hjelp af Sinneverldens Ljus eller luft, känna sin förening med den uppehållande Anden, och genom densamma med Skapelsen [...]" Tästä yhteydestään elämänperiaatteeseen ihmishenki nouti unessa voimaa orgaaniselle elämälleen ja kasvulleen.

Kolmannesta tasosta tai asteesta Snellman käytti nimitystä "Reflections lifvet" ja siinä taas käytimme ulkoisia aistejamme ja reflektoimme olioita aistihavaintomme mukaisesti. Se oli langenneen hengen elämää, mutta samalla "första graden af Moraliska fria Andens utveckling

till Proprietas eller Guda lif om vi omfatta det goda och sanna, Diefla lif om vi följa den Onda principens drift som är rådande". Tällä tasolla emme olleet tietoisia riippuvuudestamme meitä ohjaavasta ja ylläpitävästä yliaistillisesta maailmanperiaatteesta sen enempiä kuin kukkanen riippuvuudestaan sateesta ja auringonpaisteesta, "men verckningarne känner hon nog, människjan lika så, dock upfyller blomman bättre sin bestämmelse än den fallne människjan". Jumala oli antanut lupauksen paremmasta, mutta "ingen göre sig förhoppning at genom eget förnunft och egna krafter bestorma Himmelen, likt Titanerne [...]"

Elämällä oli myös neljäs taso: "Den på Nyttfödde människjans lif uti Gud genom Christum, i den Heliga Ande." Ennen tämän elämän orgaania ei maanpäällisessä elämässä ole tyydytystä: "Ty som människjo Sjelens inre Organer at känna Gud och njuta de Saliga Andars lif uti Guds gemenskap äro tillslutne genom Syndafallet och hon nu allenast lefver den Onda principens lif uti sin Egenkärleks Fantasier utan Instinct eller högre ledning; så blefve hon i evighet oförmogen at fatta eller njuta någon högre sällhet än de Sinliga Organers njutning gifver [...]" Elämän korkeimman eli neljännen asteen edellytyksenä oli "Guds sons uppenbarelse och människjoblifvande i Köttet, uti det at Gud sjelf antåg vår fallne Proprietè eller natur i förening med sin Gudom, och genom sitt kärleks lif, lidande och Död på jorden, förhärligade densamma; så at föreningen blef återställd med Himmelen genom Hans upståndelse och Himmelfärd". Ihminen saattoi saavuttaa tämän elämän etsimällä uskolla ja rakkaudella yhteyttä Jumalan Poikaan, joka uudistaa tai uudesti synnyttää langenneen luontomme ja tekee sen kykeneväksi vastaanottamaan Jumalalta uuden elämänvoiman, jota kutsutaan Pyhäksi Hengeksi. Tämä elämä ilmeni ihmisillä hyvin eri tavoin heidän uskonsa, rakkautensa sekä ajatustensa ja tekojensa pyhityksen tason mukaisesti. Siihen kuului tieto turmelluksesta ja Jumalan voimasta meissä ja se suuntautui rauhaan ja lohdutukseen sekä toivoon Pyhien perintöosuudesta valon valtakunnassa. Jumala oli lähettänyt eri kansanheimoille niiden luonteeseen mukautettuja lähettiläitä, mutta ainoastaan juutalaiset eli Israelin lapset, jotka olivat ihmiskunnan elävä kuva ja joiden jumalaoppi oli taivaan kuva, saivat vastaanottaa Jumalan Pojan lihallisen ilmestyksen.

Snellmanin kuvaus neljännestä elämän muodosta tuo näkyviin keskeisen eron hänen ajatustavassaan verrattuna Swedenborgiin. Yhteistä on se, että hän luterilaisuudesta poiketen ja katolilaisuutta lähestyen puhuu Pyhien perintöosuuden saavuttamisesta ajatusten ja tekojen kautta mainitsematta tässä yhteydessä sanallakaan armoa, mutta opissaan Isästä, Pojasta ja Pyhästä Hengestä Swedenborg puolestaan avoimesti hylkäsi kristillisen kolminaisuusopin kolmen jumalan palvontana, jonka pimeyteen kristinusko oli Nikean kirkolliskokouksesta

saakka joutunut. Tässä opillisesti keskeisessä kohdassa Snellman ei seuraa Swedenborgia, vaan palauttaa sinänsä swedenborgilaisen ajatusmaailmansa pohjalta kolminaisuusopin voimaan. Snellmanille on olemassa uskon ja rakkauden kohteena Jumalan Poika, ei pelkästään Jumalan itsensä lihallinen ilmestys, kuten Swedenborg Kristuksen tulkitsi.

Opit syntiinlankeemuksen merkityksestä ja elämän neljästä tasosta ovat Christian Henrik Snellmanin teologis-teosofisen järjestelmän pääpilarit. Härmän katekismuksen loppuosassa hän täydentää näitä ja menee pitemmälle yksityiskohtiin selvittämällä kantojaan siihen, mikä on huomionarvoista vanhan ja uuden testamentin kirjoituksissa ja millainen käsitys tosikristityllä tulee olla Jumalasta, luodun maailman luonnosta, kansalaisten maailmasta ja kirkosta. Toisin kuin Swedenborg Snellman ei esitä mitään väitteitä omakohtaisista yliaistillisista kokemuksista tai yhteyksistä henkien maailmaan, mutta sitä ei swedenborgilaiselta tarvitse odottaakaan, koska nimenomaan Swedenborg oli uusi profeetta. Swedenborg-eksegeesiin hän ei ryhdy ja Swedenborgin retket Danten tavoin henkimaailmoihin hän jättää sivuun. Vaikka ei tiedetä, mihin kaikkiin Swedenborgin kirjoituksiin Snellman oli tutustunut, niin epäilyksittä hänellä on jotain tietoa näistäkin puolista ollut, koska Swedenborgilla oli tapana sijoittaa niitä koskevia viittauksia eri kirjoituksiinsa. Christian Henrik Snellmanin huomio kohdistui kokonaan sen selittämiseen, minkä hän käsitti Swedenborgia seuraten raamatun syvimmäksi merkitykseksi.

2.3 Vanhan ja Uuden testamentin suhde

Raamattua koskevissa huomautuksissaan Christian Henrik Snellman rajoittuu yleisiin näkökohtiin. Ei voi sanoa, että hän kehitteli omia tulkintoja. Pikemminkin hän valmistelee lukijaa swedenborgilaiselle tavalle käsitellä kirjaa.

Vanha testamentti on hänen mukaansa kirjoitettu profeettallisella tyyllillä, johon liittyvät kuvat aistimaailmasta ja jumaluuden tapa ilmoittaa totuuksia. Yliaistillisessa maailmassa ei ole olemassa kuollutta kirjainta, vaan kaikki esitetään elävinä kuvina. Selittämättömiltä näyttävät kohdat Mooseksella ja profeetoilla muuttuvat, kun ne käsitetään henkisen merkityksensä mukaisesti. Jumalan pyhät miehet saivat ilmoituksensa Jumalalta sisäisellä näkemyksellä keskuselämästä ilmaistuna korkealla kuvakielellä. Jumala ei voinut sallia totuuksien täydellistä ilmoitusta, mistä johtui tarve vertauksien käyttöön. Pyhimät ja hyödyllisimmät totuudet näyttäytyvät ikään kuin peilissä tai maalauksessa. Raamatun

historialliset kirjat osoittavat, että maanpäälliset tapahtumat "äro styrde af Herran genom den öfver Sinliga världens Moraliska Elementer, så at Moraliska grundorsaker gifva altid motsvarande fölger äfven uti Sinneverlden och at vårt Wesende är uti nära förening samt beroende af dessa Lagar".

Uuden testamentin kirjoitukset puolestaan osoittavat, että Kristuksen lihallisen ilmestyksen mukana ihmissuku saavutti uuden suhteen yliaistilliseen moraaliseen maailmaan. Syvä näkemyksellinen elämä jäi sivuun ja ihminen vapautui alempien henkisten elementtien pakkovallasta. "Oraclernes och de djupa verldsvises stimmor tystna: Lagens bud blixtra icke mer, en fridens stimma ljuder ifrån himmelen och dragar det fallna släktet till sit uphof, ett enda nytt Bud förenar himmelen och jorden: de blinde see, de halte gå, de döde resas up, och de fattige varder predikar Evangelium." Kristuksen ihmesteot eivät pelkäästään kerro hänen jumaluudestaan, vaan niihin sisältyy myös korkea henkinen oppi. Kuitenkaan ihminen ei voi koskaan käsittää tätä muutoin kuin yliaistillisen voiman koskettaessa sielua. Vain uskon kautta ihminen voi ylittää aistimellisuuden rajan, ei järkeilyillä eikä myöskään sisäisellä näkemyksellä. Monet lahkot ja uskonvapaus uskovalle ovat näissä oloissa välttämättömyys, samoin ulkoisten muotojen säilyttäminen. Tärkeintä on käsittää, että uusi testamentti on "ett Haf af Andelig Himmelsk Wiset hvaraf alla Tidevarf, alla Folksslag, alla Åldrar kunna ösa Förstånd, kraft, fred och lycksalighet endast efter sina Andeliga organers mått hvar och en: Den sinliga egenkära Rationela menniskjan får derifrån intet; utan gör sig sjelf usla brunnar". Uuden testamentin lukemiseen tarvitaan rukousta ja tuntoa luonnollisesta sokeudestamme. Siinä tulee olla tavoitteena sielun jalostuminen ja pyhitys voidaksemme toivoa valoa Totuuden Hengeltä ja Valon Isältä.

2.4 Mies ja nainen

Erityistä huomiota Snellman omisti "suurimmaksi profetiaksi" nimittämälleen luomiskertomuksen kohdalle eli kuten hän sanoi paratiisissa annetulle lupaukselle lunastuksestamme Kristuksen toimesta. Itse asiassa tämä oli Härmän katekismuksessa ainoa raamatun kohta, jota Snellman ryhtyi yksityiskohtaisesti tulkitsemaan ja jota hän käsitteli erillisenä oman kysymyksen ja vastauksen aiheena. Tarkastelu on mielenkiintoinen, sillä se tarjoaa mahdollisuuden Swedenborgin ja Snellmanin lukutapojen lähivertailuun. Swedenborghan esitti tunnetuimmassa teoksessaan *Arcana caelestiassa* yksityiskohtaiset tulkintansa tästä luomis-

kertomuksen kohdasta.

Härmän katekismus ei ollut *Arcana caelestian* kaltainen kohta kohdalta raamattua läpi käyvä ja tulkitseva kirjoitus, joten voi vaikuttaa yllättävältä, että Snellman otti yhden raamatunkohdan erityiskohteluun. Mahdollisen ja jopa todennäköisen selityksen tälle voi löytää Härmän katekismuksen kirjoittamisen tarkoituksesta. Jos Snellman todella kirjoitti Härmän katekismuksen tyttarelleen, kuten hän itse sanoi, niin kohta oli erityisen merkityksellinen siksi, että siihen viitaten Snellman tulkitsee katekismuksensa kielellä miehen ja naisen suhdetta ja naisen tehtävää. Erityisen huomion kiinnittäminen tähän kohtaan sopii siis hyvin yhteen sen kanssa, että katekismuksen ensisijaiseksi lukijaksi olisi ollut tarkoitettu Marie Snellman.

Snellmanin lainaamassa muodossa kohta kuuluu: "Jag skall sätta fiendskap emellan dig och qvinnan, och emellan dina säd och hennes Säd; den samma skall sönnertrampa dit hufvud, och Du skall stinga honom i hans häl." (1 Mo 3:15; välimerkit lisätty Snellmanin kirjoitusasuun.) Suomeksi kohta käännetään: "Ja minä panen vainon sinun ja vaimon välille ja sinun siemenesi ja hänen siemenensä välille; se on polkeva rikki sinun pääsi, ja sinä olet pistävä sitä kantapähän."

Arcana caelestiassa Swedenborg esittää kaikkien tietävän, että kyseinen kohta on ensimmäinen ennustus Herran tulosta maailmaan, Messiaasta. Mutta kukaan ei näytä vielä tietävän, mitä tarkoittavat käärme, nainen, käärmeen siemen, naisen siemen, käärmeen pää joka poljetaan ja kantapää jota käärme pistää. Swedenborg etsii näille tulkinnat poimimalla lukuisia samansukuisia ilmauksia käyttäviä raamatunkohtia ja esittämällä niille tietyt yhtenäiset ajatussisällöt.

Paha saa alkunsa aistikokemuksesta. Käärme tarkoittaa kaikenlaista paha ja erityisesti itserakkautta, johon liittyy viha lähimmäistä ja Herraa kohtaan. Luomiskertomuksen kylkiluulle Swedenborg oli antanut suurisuuntaisen tulkinnan opissaan taivaallisesta avioliitosta. Kun Herra elävöitti jonkin olennon ominaislaadun, propriumin, niin se oli tämän seuraamuksena hänen kanssaan taivaallisessa avioliitossa, morsiamena tai vaimona, jolla oli kyky havaita rakkaudesta juontava hyvä ja uskon totuudet. Taivaallisessa avioliitossa proprium yhtyi Herraan. Kirkko oli tässä merkityksessä taivaan edustaja. Swedenborgin mukaan "nainen" edusti tai tarkoitti kirkkoa. Ihmisen proprium oli läpeensä paha, mutta Herra saattoi asettaa siihen viattomuuden, rauhan ja hyvyyden. "Käärmeen siemen" puolestaan tarkoitti uskon puuttumista, "naisen siemen" taas uskoa. Lisäksi "naisen siemen" tarkoitti Herraa itseään, koska usko oli lähtöisin Jumalasta. Kun kirkko oli joutunut helvetin voimien

valtaan ja maailma oli vaarassa tuhoutua, niin Jumala päätti yhdistää taivaallisen propriuminsa inhimilliseen, pelastaa maailman syntymällä ihmiseksi. "Käärmeen pää" tarkoitti yleensä pahan valtaa ja erityisesti itserakkautta. Se etsi valtaa kaikkialla maan päällä, tavoitteli jopa taivasta ja sen kautta herruutta itse Jumalasta. Vähäisinkin hyväksyntä tai periksiantaminen päästi sen heti etenemään. Tämän käärmeen pään Herra polki rikki. "Kantapää" puolestaan tarkoitti luonnollisen olennon alinta osaa, ruumiillisuutta, johon käärme pystyi pistämään. Käärme teki tuhojaan rakkaudessa, joka suuntautui itseän ja maailmaan.

Swedenborgin yhdestä lauseesta maalaama draama oli tehnyt vaikutuksen Snellmaniin. Kuitenkaan Snellman ei tyytynyt pelkästään toistamaan Swedenborgin ajatuskulkuja. Snellmanin oma, kiistämättä swedenborgilainen ja samalla silti paikoin Swedenborgista merkittävästikin poikkeava tulkinta kuului:

"At qvinnan är afbild eller uttryck af Mannens eller Förståndets Proprietas (egenhet som varelse) är förut nämndt, men som denna proprietas lifvas eller styres antingen af intryck ifrån Skaparen genom Samvetet, eller genom intryck af Sensualiteten eller de utvertes sinnen; så upståd ock efter fallet Strid emellan den himmelska Lifsprincipen eller Samvetet, och det fallna Sensuela lifs principen som jag kallat Sensuelt förnuft. At med qvinnornes säd förstås verldenes Fresare och den Församling han uprättade är tydeligt och at Han genom antagande af vår fallne naturs gestalt och dess förhärligande samt genom sit Himmelsk ords ljus förstörde den onda principens magt och välde, som är at krossa ormens hufvud, är likaså klart. Nu är väl segern vunnen och vägen upnås till Guds gemenskap för vår fallne Proprietas, men den måste genom trona renas och aftvas ifrån Sinlighetens dödliga förgift, genom lambets blod och det Sensuela förnuftet bringas under tronens lydnad; sedan kan ej Ormen mera skada eller stinga annat än sit eget verck, den lägsta Sinliga delen af menniskjan. Qvinnan såsom uttryck af Mannens eller Förståndets Proprietas, ämned at genom oskuld och kärlek blifva sin Man en Organ eller hjälp till ernående af Moralisk Frihet, borde betencka sit djupa fall uti Paradiset då hon blef en organ för den Onda principen för at just fengsla förståndet uti Egenkärlekens och Sinlighetens boijor; och den stora nåd som Guds son bevisat genom sin mennisko blifvande och tillfylletgörelse för at befria henne ifrån Mörkrets väldighet. Förtytan at begagna sig af Christna lärans eller tronens kraft, kan ej Qvinnans eller Egenkärlekens och Passionernes välde kufvas af Mannes förstånd eller knappast skylas af Förställningens larf; dess mindre som frihet, oskuld och kärlek blifva dess del i tid eller i evigheten. Redan här i dödligheten bevisar erfarenheten at Qvinnan bland alla folkslag varit enligt Guds dom i Paradiset, förståndets eller Mannens slavinna, för utan hos Israels barn och de Christne

(undantag då hon fått öfverhanden eller ock hos sinliga Natur menniskor i Söderhafvet), så at Religiositè är vår Proprieteès enda stöd, tröst, och prydnad på jorden, och grund till dess lycksalighet i evigheten. Qvinna! din bestämmelse då du bygdes □ var at blifva en Organ för mannens fullkommande till et sant Guds beläte, håll dig nära dit ursprung och afkläd din egenkärlek, egenklokhhet och flärd för Christi Korss."

Swedenborg pyrki metodinsa mukaisesti raamatun konkreettisten ilmaisujen ja kielikuvien henkisen merkityksen paljastamiseen. Näin "nainen" edusti hänelle kyseisessä kohdassa uskon yhteisöä eli kirkkoa tai uskon lähettä, Jumalaa. Swedenborgin uusina esittämät tulkinnat ilmaisujen henkisistä tai taivaallisista merkityksistä Snellman totesi yksikantaan "selviksi" ja keskittyi miehen ja naisen ominaislaatuojen eroon ja heidän suhteeseensa, vieläpä täysin konkreettisissa oloissa kuten "sinliga Natur menniskor i Söderhafvet". Tälle voi nähdä perustelun siinä, että seuraavat luomiskertomuksen kohdat käsittelivät Jumalan tuomiota naiselle ja miehelle, mukaan luettuna se, että naisen tulee olla kuuliainen miehelle ja miehen hallita naista. Näitä kohtia Snellman ei kuitenkaan lainannut, vaan hän käsitteli saman asian suurimmaksi profetiaksi nimittämänsä kohdan yhteydessä. Patriarkallisuudelleen hän sai siten yhtä hyvin raamatullisen kuin kosmisen perustelun.

Seuraavien kohtien selityksissä Swedenborg kyllä totesi järjen kuuluvan miehelle ja naisen toimivan enemmän halusta. Samoin Swedenborg erotti kahdenlaista tietämistä, alemman rationaalisuuden ja korkeamman viisauden ja intelligenssin. Tiedon puusta syöminen oli kuitenkin hänen mukaansa hävittänyt viisauden ja intelligenssin ja jäljelle oli jäänyt vain alemmanasteinen tietäminen, järki. Mies oli Swedenborgin mukaan järkevä, mutta ei suinkaan pitänyt hallussaan kadotettua korkeampaa tietoa. Snellman sitä vastoin samasti miehen suorasti "ymmärrykseksi" nimittämänsä korkeampaan tiedon lajiin. Tietysti myös Snellmanilla vain usko mahdollisti langenneiden yhteyden jumaluuteen, mutta silti miehen periaatteeseen kuului ymmärrys. Kun tämä koski yhtä hyvin aikaa kuin ikuisuutta, niin ilmeisesti tämän mukaisesti myös taivaassa piti vallita patriarkaaliset olot. Taivaallisen avioliiton ajatus, Swedenborgin näkemys naisesta Jumalan morsiamena maan päällä karsiutui Härmän katekismuksesta pois.

Toisaalta taivaallisen avioliiton ajatus, vaikka korottaakin naisen arvoa, ei sellaisenaan millään tavoin muuta naisen ja miehen suhdetta Härmän katekismuksessa luonnehditusta. Tämä on havaittavissa eräästä Snellmanin käsialasta päätellen vanhuudenpäivillään laatimasta kommentista ajankohtaiskeskusteluihin, "Om Qvinnan och dess [!] bildning". Siinä Snellman esittää: "Ännu bör anmerkas at efter sin Natur är Mannen Mera Djur, och Qvinnan mera

Menniskja." Tällä hän tarkoitti: "Mannens lifs princip efter Syndafallet är mera Tellurisk eller Djur eller egoist, då qvinnan deremot som hafver sin tillit till mannen är uti behof af förening, att älska och älskas eller minst erkännas som eget vara af Mannen och just detta behof at älska gör hennes Sinne mera öppen för Religio med den högre lifs Ande, som tillbjudes i Christendomen." Snellman myönsi paradoksaalisen tilanteen syntyvän siitä, että nainen on "roten till Syndafallet och med det samma till all bildning".

Silti sivistyksen tie kuului miehille eikä naisille, joilla oli omat, erilaiset ominaisuutensa: "En Moder kan genom sin djupare kärleks Instinct upfostra och förädla icke allenast Barnen, utan äfven sin Man om hon är af Religionen understöddjad, som bjuder lydnad, försakelse och tålmod." "Beklagligast är der med qvinnan Skaparens Mestare verck om hon blifver sliten ifrån sin lifgrund genom mannen, och tillika stängd ifrån Religio genom för henne onaturlig öfverbildning, hvad blifver hennes lott då hon mistat sin skönaste Instinct at lefva af kärlek som Moder [...]" Ja jos nainen haluaisi tulla mieheksi tai tahdollaan ohjata häntä, niin tämä merkitsisi naisen koko olennon perustan tappamista. Snellman myönsi, että parempi kuin rikkaiden naisten kasvattaminen "för Salongen" on köyhien naisten kasvattaminen "till arbete och lydnad", mutta yhtä kaikki pysyy totena, että "alt hvad qvinnan vinner genom kunskaper som tillhöra mannen, förlorar hon dubbelt till kropp och Själ som nyttig Qvinna", mahdollisesti aina ikuista perintöosuuttaan myöten.

2.5 Jumalasta, luonnosta, valtiosta ja kirkosta

Härmän katekismuksen mukaan Jumala oli tosi kristitylle käsittämätön muun kuin ilmestyksen jumalallisessa valossa ja se puolestaan ei koostunut kuolleesta kirjaimesta, vaan hengestä ja voimasta. "Den samma lærer oss at Gud är Treenig till sitt Wäsende, och Kärlek Hans Egenskapers grund." Jo Jumalan kaikkিতietävyyden väittäminen ylittää käsityskykymme. Olemme samassa tilanteessa kuin kuuromykkä yrittäessään muodostaa käsitystä musiikista. Jumalan kaikkivoipuus ja läsnäolo kaikkialla viisautensa oikeudenmukaisten lakien mukaisesti seuraa kuitenkin Snellmanin mielestä siitä, että tiedämme elävämme ja olevamme "genom och uti Gud och at Skapelsen är till sin sanna Natur en Gudomlig tancke (Idee) utom tid och rum; så styrer och uppehåller densamme sig sjelf uti och genom Guds Ande af Guds vilja, dock med frihet för de uphögdare Warelses at bibehålla med vetande om sin Proprietas [...]"

Aistillisen järjen on vaikea käsittää Jumalan hyvyys ja rakkaus nähdessään kaiken katoavuuden, kuoleman ja hävityksen. Sen näyttämö on lohduton, jollemme oleta, että "hela den Synliga lefvande Naturen är ett uttryck eller afbild af vårt eget Wesende som genom Syndafallet är underlagt Döden och förgängelsen tillika med oss [...]" Seuralaisenamme ja paratiisissa saamamme oman tuomionme kuvana näkyvä maailma lohduttaa vaellustamme kuoleman laaksossa kuiskauksin kaikkihyvän viisaudesta ja rakkaudesta, jotka luovat vastakkaisten elementtien taistelusta järjestystä, pahasta hyvää, kuolemasta ja katoavaisuudesta elämää ja autuutta.

Todellisen kristityn tulee nähdä, että hänen oikea minänsä, hänen sielunsa, on henkinen luonteeltaan ja elää yhteydessä yliaistilliseen maailmaan. "Ja! Du almächtige! Himlarne förkunna Din ära och Jorden Dina händers verk. En Dödelig vågade icke i Gamla förbundet uttala de betydningfulle bokstäfverne af Dit Heliga Namn: endast genom Din Sons menniskjoblifvande är Du nu vår Fader: huru skulle dock en jordens son våga förklara Dit Wesende."

Näkyvän luomakunnan todellinen perusta jää henkemme tavoittamattomiin, sillä tämä perusta on itse Jumala, "men at vi redan uti dödligheten kunna åskåda och fatta så stor dehl af densamma, bevisar redan vår Själs höga härkomst, och at hon af Skaparen är ämnad till högre fullkomlighet". Harmonian näkymätön sidos yhdistää kaiken maailmassa yhdeksi kokonaisuudeksi. Luomakuntaa ylläpitävä ja järjestävä viisus kasvattaa vastakohtien kautta ajattelevia olentoja kuvakseen.

Jumalan rakkaus vetää laeillaan kaikkia olentoja puoleensa. Langennut henki ei tavoita kutsumustaan luonnollisilla kyvyillään, "utan måste nödvändigt dragas af en öfversinligt kraft genom den Moraliska världsordningens Lagar [...]" Tämän voiman lahjoittaa vain oppi Jumalasta, ilmestykseen perustuva uskonto. Kristityllä on toivo, sillä hän tietää, että "om allenast vår Själs naturförmögenheter förädlas, så blifver Jorden ett Paradis som erbjuder himmelsk lycksalighet [...]" Hän tietää, että udestisyntymättömät, parannusta tekemättömät ovat pahojen henkien vaikutuksen alaisia, sillä muutoin ei olisi selitettävissä ihmisten julmuus itseään ja lähimmäisiään kohtaan.

Uudistuneen ainoa vihollinen on sen sijaan hänen oma aistimellinen sydämensä: "[...] de öfrige fienderne uti Naturens rike äro bilder af den fallne menniskjans egna tanckar, bögelser och begär som hon med Guds bistånd kan råda öfver med viljans och trones himmelska styrcka, lika såsom öfver Elementernes tvång, så at det synes tydeligen at på denna Jord ej finnes vercklig lycka eller olycka, ondt eller godt utom oss, utan allenast inom vårt eget

hjerter".

Swedenborg näki ihmissielun taivaan ja helvetin henkien taistelutantereeksi. Samalla hän katsoi ihmisellä olevan vapaa tahto, jonka turvin ihminen saattoi jumalalliselle vaikutukselle avautumalla tehdä parannuksen. Tämän Swedenborgilta omaksumansa opin mukaisesti Snellman näki mahdolliseksi sen, että ihmisellä olisi puhdas sydän sekä sen mukaiset teot. Ihminen ei ollut läpeensä turmeltunut. Ihmisen tietopuolinen sivistys "eller såkallade Civilisation" ei ollut hänen mielestään juuri onnellisuutta edistänyt. Joillekin kansanheimoille se saattoi jopa tietää tylyä loppua, muttei sen sijaan ihmiskunnalle kokonaisuutena.

Luonnon rikkaukset oli ihmeellisen tasapuolisesti jaettu eri vyöhykkeisiin ihmisten ja eläinten tarpeiden mukaisesti, niin että grönlantilainen ja etiopialainen eivät halunneet vaihtaa etujaan lauhkeiden vyöhykkeiden asukkaiden kanssa. Siksi kaikkien oli mahdollista olla onnellisia, jos heidän sisäiset aistinsa pystyisivät vastaanottamaan Luojan elävöittävästä hengestä virtaavan autuuden. Jälleen Snellman puhutteli Herraansa: "Wi borde dock engång fatta och förstå at Du satt oss på denna Jord för at dana efter Dit Beläte till små Gudar som ledas af sin Proprietas eller egen Reflection till medvetande af Positiv Frihet samt ondt och godt. Men at komma till denna Guds barnas härliga frihet måste vi erkenna och insee, at vi varit skilgde från Guds gemenskap och ledning genom fallet i Paradiset (eller Andeligen Döde), så at en ny förening är endast möjelig genom Din Sons människjoblifvande eller at ett lif uti Christo genom den Heliga Ande kan endast upkomma genom tro och helgelse i den ordning Ordet föreskrifver."

Edellä sanotun perusteella kristityn oli Snellmanin mukaan muodostettava myös käsityksensä "om den så kallade Civilicerade eller Borgerliga Wärlden". Kristikunnan leikkittely tiedon puusta syömisellä ei ollut tuonut mainittavaa parannusta ja se oli merkinnyt Luojan paratiisissa esittämien sanojen unohtumista. Kristuksen valtakunta ei ollut tästä maailmasta eikä ollut mahdollista palvella kahta herraa, Jumalaa ja mammonaa.

Kristitty myönsi kuolemansa paratiisissa ja kiitti Luojansa kaikkiviisautta, joka oli järjestänyt "ett Dårhus, Tukthus och Correctionshus för sitt fallna beläte människjan för at frälsa och beläka henne i tidens fullbordan, genom sin Enfödde Son".

Kaiken niin sanotun järkensäkin varassa ihmiset olivat luomakunnassa kaikkein tietämättömmimpiä päämäärästään, tehtaineenkin laiskempia ja alastomampia kuin Maan yrtit, niin sanotut järjettömät eläimet ja maan matokset, vain langenneen henkensä irvikuvia. Hallitusmuodoistaan, raatihuoneistaan, koulutuksestaan ja kirjastoistaan huolimatta nämä luoduista villeimmät polkivat maahan luonnon, jumaluuden, rakkauden ja ihmisyyden lakeja. Tämän

vuoksi kristityn tuli pitää kaikkia hallitusmuotoja erilaisina Jumalan määrääminä kurituslaitoksina "för olika galne Nationer eller vilsefarande dårar hvilka inrättningar böra anses Heliga".

Snellman tarkoitti huomautuksellaan täyttä totta eikä siihen sisältynyt ironiaa. Perustelu oli puhtaasti swedenborgilainen, joskaan ei Swedenborgilta saatu. Hylätessään maailmallisen hallinnon laitokset samalla tavoin kuin yliaistilliset vaikutukset langennut henki oli hukassa, sillä luomakunnassa ei voinut olla olemassa yksinäistä atomia. Sellaisesta irtisanoutumisesta syntyvät itsemurhat ja vallankumouksen maanpäällinen helvetti. Kristityn sen sijaan tuli pyrkiä rauhaan kaikkien kanssa ja tyytyä esivaltaan. "Det så kallade fria Regementet under dett Sensuela förnuftets styrelse är ett skamlöst slafverie, då Wårlds Historien bevisar at sanna Christne under Tyranners gissel och i eldalågor njutit känsla af den högsta frihet. En Christen vet at på jorden äro vi fremlingar och Gäster [...]"

Jäljellä oli vielä kysymys kirkosta. Sen Snellman sanoi täyttävän mielen surulla ja haikeudella. Jumalan valtakunta ei ollut vielä tullut maan päälle ja niin sanottu kristikunta oli vain varjo kristinuskosta. Jumala oli asettanut maalliset esivallat ja kuninkaat hallitsemaan uskonnottomia ja jumalattomia, mutta he halusivat hallita samalla valtikalla myös Jumalan valtakuntaa maan päällä, Jumalan lapsia, jotka eivät sellaista hallintoa tarvinnut.

"Christendomen kan således ej existera som Statsreligion eller Tjensteqvinna uti den Negatift bildade Staten [...] En Christlig styrelse form är, och bör vara helt och hållen Theokratisk." Yhtä hyvin katolisissa kuin reformoiduissakin maissa ne harvat uskolliset, valistuneet kristityt, joita oli olemassa, olivat vailla paimenia. Ensin mainituissa maissa evankeliumin opettajat olivat henkisen despotismin missionäärejä, jälkimmäisissä ilman Jumalaa pystytetyn maallisen despotismin. "Hvad under då at några Enfaldige olårde Christne kunna upbygga nya lysande församlingar på Grönland och ibland Negerne uti West Indien [...]" Negatiivinen sivistys, keskittyminen olevaisen näkyvään vaippaan oli turmellut papiston, jonka olisi tullut opettaa tietä Jumalan valtakuntaan, joka ei ole tästä maailmasta.

Snellman myönsi, että jos joku lukisi hänen kirjoittamansa ja vertaisi sitä vallitseviin tavanomaisiin käsityksiin, niin sen voitaisiin väittää olevan "Fantastiskt eller Secteriskt eller ock ifrån Dårhuset".

Puolustuksekseni hän totesi vaatimattomasti: "Jag kan ej skrifva Volumer: och för de som ålska Christendom behöfves det ej." Swedenborg julkaisi teoksensa Lontoossa ja latinaksi. Niiden käännöksiä ruotsiksi ei sensuuri pitkään sallinut. On selvää, ettei kirkollinen sensuuri Suomessa olisi voinut antaa Härmän katekismukselle painolupaa.

2.6 Katekismuksen asema swedenborgilaisuudessa

Etenkin Ronny Ambjörnsson^v ja myös hänen kanssaan samaa mieltä oleva Tore Frängsmyr^{vi} ovat antaneet Ruotsin 1700-luvun lopun swedenborgilaisista sen kuvan, että swedenborgilaiset olivat todellisia radikaaleja ja kumouksellisia, kun taas heitä vastustavat, normaalisti valistusajattelijoiksi luonnehdittavat kirjoittajat, kuten J.H. Kellgren ja Nils von Rosenstein, olivat maltillisempia ja sovinnollisempia. Ranskan suuren vallankumouksen synnyttämä innostus ruokki Swedenborgin seuraajien mielikuvitusta ja sai heidät kehittelemään sosiaalisia ja poliittisia utopioita.

August Nordenskjöld julkaisi yhdessä samanmielisten kanssa Lontoossa kuvauksen ihannevaltiosta, *Plan for a Free Community on the Coast of Africa* (1789). Hänen veljensä Carl Fredrik Nordenskjöld esitti valtiopäivillä teologisen sensuurin lakkauttamista, perusti Ruotsiin swedenborgilaisten yhdistyksen Exegetiska och Philantropiska sällskapet samoin kuin vuonna 1788 lehden nimeltä *Medborgaren*.^{vii} Frängsmyr tiivistää hänen julkista toimintaansa sanoin: "Ständigt predikate han om frihet, och för detta angreps han av bl.a. Kellgren; han talade för en folkets frihet, för folkets suveränitet gentemot tyranner, han propagerade för religionsfrihet och sade öppet att religionens anhängare gjort mera ont än fritänkarna under historiens gång."^{viii} Swedenborgilaiset viittasivat avoimesti valistusfilosofeihin vaatiessaan suvaitsevaisuutta ja uskonnonvapautta, kun taas heitä haaveilijoiksi ja mystikoiksi kritikoivat Kellgren ja Rosenstein vetosivat tuekseen valtioon ja kirkkoon, järkeen ja järjestykseen.

Ruotsalaisten aateveljiensä tavoin Christian Henrik Snellmania elävöitti pyrkimys filantroopiksi ja julkisuuden mieheksi. Suomen oloissa toimivana eristyneenä yksityisajattelijana hänen mahdollisuutensa toteuttaa näitä ihanteitaan sosiaalista lähipiiriään laajemmissa yhteyksissä olivat kuitenkin niukat. Valtakunnan pääkaupungissa asuneesta ja maailmaa nähneestä merikapteenista tuli alahärmäläinen maanviljelijä, joka eli kaukana Suomen edelleenkin vaatimattomista, kaupunkeihin keskittyvistä julkisuuden muodoista. Lisäksi heti

Snellmanin nuoruudessa Ranskan vallankumous oli kääntynyt terroriksi ja Euroopan karttaa myllertäneiksi sodiksi. Hänen historiallinen aikalaiskokemuksensa ja jälkikäteisnäkökulmansa tarjosivat runsaasti aineksia Ruotsin kolmen vuosikymmenen takaisista swedenborgilaisista poikkeavaan kritiikkiin.

Swedenborgilaisten poliittisessa toimeliaisuudessa ei ollut niinkään kysymys Swedenborgin itse esittämien oppien kannattamisesta kuin näiden oppien pohjalta tehdyistä päätelmistä, niiden vapaasta tulkitsemisesta ja niiden kehittämisestä edelleen. Tältä kannalta ei ole mielekäästä kysyä, mitkä kehittämät edustivat oikeata swedenborgilaisuutta ja mitkä eivät. Epäilyksittä kaikki viitatu kirjoittajat olivat swedenborgilaisia, katsomustensa erilaisuudesta huolimatta.

Paremmassa puutteessa Snellmania voisi nimittää vaikkapa fundamentalistiseksi swedenborgilaiseksi tai erään myöhemmän filosofisen koulukunnan tunnettua jakoa mukailleen oikeistoswedenborgilaiseksi. Poliittisen muutoksen asemesta hänen huomionsa pääkohde oli myös silloin yksilön sielu ja sen parannus, kun hän puhui reformien tarpeellisuudesta.

Ohimennen Härmän katekismuksessa vilahtaa ajatus teokratiasta tosikristityille sopivana valtiomuotona. Sen tarkkaa alkuperää on vaikea jäljittää, mutta jos swedenborgilaisittain ajatellaan, että kaikki totuus, hyvyys ja valta on pohjimmiltaan lähtöisin Jumalasta, henkisen maailman keskuksesta ja fyysisen maailman auringon taivaallisesta vastineesta, niin on luontevaa ajatella, että valtion johdon tulee kuulua niille, jotka luotettavimmin tulkitsevat tuota näkyvän maailman yliaistillista perustaa, swedenborgilaisille evankeliumin opettajille.

Tästä eteenpäin voi kuitenkin omaksua kaksi hyvin erilaista tulkintalinjaa. Tulkit voivat toisaalta olla Uuden Kirjon pappeja ja oppineita swedenborgilaisia eksegeetikkoja, toisaalta tavallista kansaa, jonka luonnollista tajua ajan negatiivinen sivistys ei ole turmellut. August Nordenskjöld kumppaneineen oli jälkimmäisellä linjalla etsiessään länsimaisen sivistyksen tavoittamattomista Afrikan osista alkuperäistä jumalayhteyttä, mutta asiallisesti saman hyväksyi myös Snellman korostaessaan viattomien lasten ja negatiivisen järjen ulkopuolelle jääneiden välitöntä yhteyttä korkeimpaan. Hänen optimisminsa seurakuntien mahdollisuuksiin eskimoiden ja Amerikan mustien keskuudessa kertoi juuri tästä samasta swedenborgilaisesta luottamuksesta alkukantaisten ihmisten sivistyneitä korkeampaan vaistotoimintaan ja sen mukana seuraavaan jumalläheisyyteen. Koska Snellmanin jälkeenjääneistä papereista sen enempää kuin hänestä säilyneistä muistakaan tietolähteistä ei löydy minkäänlaista pohjapiirrosta teokraattiseksi utopiaksi, kysymys täytyy jättää avoimeksi.

Snellmanin alttius alistua mihin hyvänsä esivaltaan herättää huomiota. Se on saattanut olla

jopa selittävä tekijä Snellmanin tehdessä valintansa Ruotsin ja Suomen välillä lopullisena isänmaanaan, se saattaa myös olla jälkikäteistä selittelyä poliittisesti pakastetun ja Venäjän alaisen Suomen valinneelta.

Silti tämän korostuksen alkuperän voi nähdä ennemminkin luterilaiseksi kuin swedenborgilaiseksi. Kristityn kuuliaisuus esivallalle ja kristityn vapauden riippumattomuus esivallasta viittaavat nimenomaan tällaiseen tradition kontekstiin. Motiivit kirkon ja valtion erottamiseen, jos maallinen valtio jäi voimaan, olivat swedenborgilaiset.

Swedenborgilaisen kristityn valtakunta, Uusi Jerusalemi, ei todellakaan voinut olla tästä maailmasta, vaikka sen aikojen täyttymyksessä oli määrä tulla tähän maailmaan. Toisaalta Englannin ja Ruotsin swedenborgilaisille tärkeä Uuden Jerusalemin nimike ei esiinny Snellmanin teksteissä kuin ohimennen. Se voi olla osoitus siitä, että Snellman tunsi Swedenborgia vain vaillinaisesti, mutta myös siitä, että hän ei halunnut seurata Swedenborgia kaikessa. Vastaavanlainen on tilanne kysyttäessä Snellmanin suhdetta Swedenborgin kolminaisuusopille antamaan hylkäystuomioon.

Jos Snellmanin lukeneisuus rajoittui vain tai ensisijassa *Arcana caelestiaan*, Swedenborgin jättiläismäiseen tulkintaan luomiskertomukseen sisältyvistä korkeammista merkityksistä ja vastaavuuksista, niin koko kysymyksen ei ole tarvinnut ajankohtaistua hänelle. Pitäytyminen kolminaisuusopissa voi siis kuvastaa yhtä hyvin pitkälle traditiolle uskollista, konservatiivista kristillisyyttä kuin rajoittunutta lukeneisuutta. Snellmanin tapa keskittyä luomiskertomukseen ja nostaa siinä erityisesti syntiinlankeemusoppi katsomustensa peruspilariksi saattaa viitata rajoitettuun lukemistoon, mikä sopii yhteen myös Snellmanin uran ja aseman kanssa.

Eriytyneen kuvan saamiseksi Christian Henrik Snellmanin Swedenborg-suhteesta tarvitaan kuitenkin myös eräiden muiden mahdollisten vaikutteiden tarkastelua, Catharina Sofia Snellmanin mukana perheeseen tulleiden painotusten huomioon ottamista.

3 MUITA KIRJOITUKSIA

3.1 Luonnon henget

Käsikirjoitukset kertovat useansuuntaisista ambitiesista. *Palo Winan Synty* kuuluu Snellmanin filantrooppisten harrastusten piiriin. Se on kirjoitettu rahvaalle, mahdollisesti puheen pohjaksi. Kuitenkin myös tämä käsikirjoitus nojautuu täysin swedenborgilaisuuteen, jota se

popularisoi etsiessään parannusta vakavaan yhteiskunnalliseen ongelmaan ja vedotessaan yhteiseen kansaan.

Se ei ole pelkkää Härmän katekismuksen ajatuskulkujen toistoa, vaan itsessään mielenkiintoinen kannanotto. Tekstin sävy on puhutteleva: "Ystäväni! Otetaan kaxi kaikkein halvinta Luontokappaletta katsellaxemme: yxi Sontiainen ja yxi ampiainen. Kuka antoi sille ensimmäiselle aseeseen jolla hän kovaan tje tanteresen teke nin siloisen ymyrkäisen reijän kuin passarilla kohastaan maan sisän sonta läjän alle. Ajatteleeko hän, nytt minä teen monta reikä ja särjen sonnan että höystö päse maahan ja joku Sjemen putoa reikän nin kasva mulle kukka eli pensas: ej suingan wan se hengi kuin elää hänessä ja kuvasi hänen. Se toinen, Ampiaainen anta rauhan joka hänelle anta rauhan ehkä hänellä on piikki. Hän teke itsellensä Linnan nin monta laattia korkian kuin on väkiä, komiat vallvit ja sängytt joka munalle eli poijalle. Kokon panua ja ainetta ej ihminen ymmärrä. Vielä otta myrkynki samasta kukasta kuin mehiläinen otta hunajan. Kysyn nytt: tekeeko hän omasta ajatuksestaan? Kuka on hänen opettajansa ja kuka ajattele hänesä? Vastaus: sama elämän hengi kuin Sontiaisesaki ja kaikisa luoduisa. Ej Jumala ole kaukana. Ihmisen elämä ainoastan on pimiäsä korvesa ja hän hake uutta elämän hengiä. Jumala tekis että ej hän kaivais kuivia kaivoja. Tie on avoinna. Jumala sen itse meille osottakon ja perkakhon."

Tästä käsikirjoituksesta on olemassa toinenkin versio, jossa oikeikirjoitusta ja lauserakenteita on jonkin verran muutettu. Seuraan kuitenkin varmuudella Christian Henrik Snellmanin käsialaksi tunnistettavaa versiota, joskin kynän jälki on paikoin himennyt lähes näkymättömäksi ja vain toista versiota konsultoiden arvattavaksi. Kuten muutoinkin, Snellmanin tapa kirjoittaa jopa yksi ja sama sana vaihtelee.

Nyt voi kysyä, miten lainattu kohta Jumalasta kaiken elämän henkenä liittyy paloviinan syntyyn ja juopottelun vitsaukseen. Snellman lähtee siitä, että jos ihmiset tuntisivat elämänsä perustuksen, niin he voisivat välttää monet synnit ja taudit. Siksi oli välttämätöntä selittää, miten Jumala elämän henkenä oli kaiken pohja ja perustus. Luonnon elämä ei ollut vapaata, vaan se noudatti iankaikkista lakiaan. Samoin teki ihmisruumis. "[...] kaicki Jumalan ajatuxet eli mjettet se on Sanat ovat puetut tällä ruumillisella warjolla [...]" Näin Jumala oli luonut kaiken ja ylläpiti kaikkea. Snellman kysyy: "Mistä ne törkiät Luontokappalet ja Pedot olisi tullet; ej niitä ollut Paradisisä; sjellä oli rauha niinkuin ihmisen Sydämmesäkin; ej nitä ole Jumalan Olennota wan ne syntyivät Synnin langemuxesa koska Jumala salli että ihminen eroisi pois hänen hengensä elämästä ja alkoi elää oman järkensä elämätä." Nämä huomautukset olivat tarpeen johdannoksi käytäessä selvittämään paloviinan syntyä ja

juopumuksen vaaraa.

"Me olemme tutkinut että Ihmisen olento elä Jumalan olennon hengestä mutta ruumis eli kroppi elää meidän Maapallon hengestä, josta hän on otettu ja joka on sidottu hengi Luonnon Lakiin niin kuin Tuli, Wesi, Walkia, Walo, Magneti, Paino ja muut Luonnon pääkappaletkin elävät tätä elämätä; ej Elävä Jumala saata Luoda kuolleita itsestänsä, vaan kaikilla on heidän Haamunsa ja kaikki ovat hänen käskyläisensä."

Nyt oli kysyttävä, mistä sitten paloviina on lähtöisin. Se tehdään "sjemenen hengestä". Väkevät viinat ovat saaneetkin nimekseen "hengi" kaikissa latinasta juontavissa Euroopan kielissä. Nimi kertoo aineesta itsestään. Suomalaiset sen sijaan ovat saaneet vastaavan nimen "Saksan elikä Ruotsin kjelestä jotka ovat pannet Siemen Wiinalle Wiinapuun winan nimen, waicka sillä on suuri eroitus sekä suruksessa kuin Walmistamisessa ja hyödyssä".

Siemenillä oli Snellmanin mukaan tietty käyttötarkoituksensa. Luoja oli valmistanut ne meille ja muille eläville ruoaksi. Rukiilla ja kauralla oli henki laarissakin, samoin potakoilla, joiden kuori vahvistui vielä kellarissa. "Nytt tämä hengi korotettu vielä Ijättämisen kautta ja sittä kuin se on myllyssä tapettu lisätään Ilman hengellä jästi käytöxellä, pannaan sitten pannuun ja Tulen voimalla ajetaan sieltä ulos [toisen version mukaisesti: tämä Maanpallon henki]." Tällä tavoin puututtiin siementen oikeaan käyttötarkoitukseen. Ruoasta tehtiin juoma ja se oli synty jo itsessään. Taivaan linnut ja kedon luodut olivat tässä ihmistä viisaampia tyytyessään luonnon antimiin.

Seuraavaksi Snellman selvitti viinan vaikutuksia sen yhtyessä elämän hengen kanssa. "Ensiksi lyhykäisesti sanottu on Ihmisen kroppi niinkuin yxi pikku Maailma. O sinä suuri Jumala! Siinä on monta paja, monta Seppä, monta työmiestä jotka rakentavat ja ylös pitävät tätä hengen eli Sanan Maja jonga me kutsumme Olennox eli nytt ihmisexi [...]" Jumalan kädestä lähteneenä se on valmis, vaikka onkin erottanut syntiinlankeemuksessa itsensä hengen valtakunnasta. "Aivo on se korkeinman hengen paja josa se suri Taivan hengi on Seppä ja pitäsi ylös rakita utta ihmistä hengellisellä ruuala eli Sanalla ja Uskolla." Sen vastakohtana olivat maapallon hengen lahjat, sen maailman, jonka Kristus sanoi voittaneensa. Ne kuuluivat kuitenkin ihmisen ajalliseen elämään ja sen jatkuvaan koetteluun hyvän ja pahan välillä.

Swedenborgilaisittain ja tässä yhteydessä Härmän katekismusta selkeämmin Snellman näki sekä taivaan että maan vaikutteet henkien työksi. "Näitä henkejä on paljon ja enemittin yhteiset Luntokappaletten kanssa jotka juuri ovat näiden haamut lihasa. Minä luettelen muutamia: Keino lisätä Sukua, Äitin rackaus, pelko kuolemaa elikä itse rackaus, huoli Elatuxesta, Wapauden halu, Koreuden ja voiton pyyntö, Sukukunnan rackaus jne jotka

Luontokappaleisa pysyvät kohallan mutta Jumalan elämän hengestä eronnesa ihmisesä muuttuvat Synniksi ninkuin Ylpeys, kateus, petos, oma valta, prameus, koston pyyntö, maailman rackaus, laiskuus ja ylön syöminen j.n.e. Anna nytt nämät Vina eli jyvä henget tulla tähän elävän Mahaan joka on juri tämän luonnon elämän perustus ja kaicki net Sepät ja työmiehet sjellä pitä ottaman vastan tämän herkun, niin äkkiä luonto muuttu. Mahan eli luonnon elämä korkene ja Järjen sortu. Jumalattomasa ihmisesä sapi kaicki ne korko henget vallan kuin äsken lueteltin [...] Nytt pahus puhkia ulos ja monasti se kuulu Juopuneiten suusta: Minä olen Herrain Herra ja Perkelitten perkele ja vielä pahempia joita ej hirviä luetella."

Kohottamalla luonnon henget viina synnyttää "helvetin menot ja helvetin työt". Pikku-maailma, ruumiin rakennus ei siedä kauan tätä "alahengein sota, siitä päälle seura heickous ja kuoleman merkit: silloin se elämän eli aivon kukistettu elämän hengi elä puolittain toisen mailman elämätä ja rupia tuntema ravistuxia tämän elämän päälle seurauksista omasa tunnosan ja vielä näkemään hänen oman sisustansa henget joita kutsutaan Hidenväexi eli keijukaisixi ja kirkonväexi. Jos heickous nouse niin kauvos että hänen sielunsa rupia näkymään hengein valltakunnasa niin hän tule yhteyteen itsellaistensa pahain hengein kansa jotka houkuttele händä kosken eli hirten ja vielä puoli valveluissa kuiskuttavat hänelle missä murha aseet ovat jos ne on pois kättketyt; se on todistettu asia sillä juri se pahain hengien yhdistys-veto eroitta hänen pois omasta Jumalassa elävästä hengestänsä ja hänen täyty kuolla."

Tässä yhteydessä Snellman esitti esimerkkinsä sontiaisesta ja ampiaisesta, jotka ovat ihmistä viisaampia, koska ne seuraavat elämän henkeä. Snellman ei täydellisesti torjunut alkoholia, vaan myönsi sen kohtuullisen nauttimisen oikeutuksen "kuin sitä harvoin ja vähän otettaisin veden kansa eli muut yrtit niinkuin koinruohot Rautakukat j.n.e. siihen sekoitettaisin". Edelleen lääkärit ja apteekkarit tarvitsivat paloviinan henkiä.

Snellmania askarrutti, miksi juopumus "vallan saapi ja on sanut koko pohjos Europasa ja Amerikasa erinomattain". Syy oli hänen mielestään kahtalainen, toisaalta viinaan liittyvä luonnollinen, toisaalta ihmiseen liittyvä hengellinen. Maapallon henkeen sidottu, mahan elämän ylentävä ja järjen alentava paloviina kuten myös "univinan aine Opiumi ovat siitä hengestä otetut, nin net tekevät saman hydytyksen kuin Ruoska väsyneelle hevoiselle: virvoitta niin kauvon että viimein tappa". Raskaan elämän takia moni sotamies, merimies ja työmies kuitenkin tähän ruoskaan turvautuivat. Tätä painavampi syy oli se, että syntiinlankeemuksen jälkeisessä tilassa sielu kaipasi "Paradisillisen Hengen korko elämään".

Lopuksi Snellman tiivistä tarkastelunsa kymmeneksi teesiksi, joista toistettakoon tässä vain

yksi, keskeisin: "Ehkä se on tavallista ihmiselle että hyväksensä käyttä Luonon lahjat; niin on se kuitenkin väärin että rikkoa Luonon asetuksia, mutta Leivän ainet winaxi; sillä on aina rangaistus myötänsä; se kuin vettä juopi seura Jumalan asetusta ja on aina terves."

Vähäisessä kirjoittelmassaan *Tjärans Alstring* Snellman yleisti edelleen sitä katsomustapaa, joka oli *Palo Winan Synnyn* pohjana. Snellman oli itsekin yrittellyt tervanpolttua perheen vaikean taloustilanteen kohentamiseksi. Kirjoitus ei kuitenkaan ole tekninen opas, vaan yritys osoittaa, että kuollutta materiaa ei ole olemassa: "[...] alt är öfversinlig proces af Gudomens Lif som uppenbarar sina Ideer (Ord) i former/begrep åskådligt i tid och rum [...]" Mänty oli viisaampi niitä kemistejä ja filosofeja, jotka kutsuivat sen olentoa tiedottomaksi kuolleeksi materiaksi tai korkeammalla oppineella nimityksellä luonnoksi. "Efter vår åsigt är saken denna: Guds Organiska Ande Wesende (eller Lif) uppfyller hela Skapelsen och vidmagdhåller den eviga Lagen."

Swedenborgin Aristoteleeseen nojautuvaa päämäärähakuisuusoppia mukaillen Snellman selitti männyn telluuriseksi ideaksi, voimaksi, joka vaikuttaa kasvin muotoon ja joka saa maasta mineraaliset aineksensa sen elämähengiltä hapelta ja vedyltä samoin kuin magneetitiltä ja sähköltä. Männyllä on tällä tavoin "Ande Idé", jonka reflektioelämällä ja vaistolla varustettu talonpoika vetää puusta esiin ja tekee tervaksi, joka on maallemme yhtä tärkeitä kuin kahvi Brasilialle ja puuvilla Meksikolle. "Häraf finnes at Guds Lif eller det Andeliga elementet är det egentliga vara och primum movens i Skapelsen och icke en död materie som lyder eviga Lagar: äfven Chemiska Lagarne äro Andens eviga Lagar."

Ihmissuvun tulisi käsittää, että yhteys Jumalaan on ehtona kaikelle fyysiselle ja moraaliselle täydellistymisellemme samoin kuin oivaltaa "ofullkomligheten eller rättare fördärfvet af endast Rationalistisk Bildning då endast Bajonetter blifva dess frukter".

3.2 Sairion kylästä ordo praestabilitaan

Kommenteissaan kirjaseen *Kolme päivää Sairion kylässä* Snellman käsitteli alkoholin käytöstä varoittlevaa opasta, mutta tyytymättömänä sen sävyyn. Sairaalle tulisi osoittaa suoraan kristityn tie eikä etsiä parannusta moraalisesti epärehellisillä vakuutteluilla muista mahdollisuuksista kohentaa tapojaan. Tarkastelu jäikin kesken ja laajentui tiivistetyksi uudeksi esitykseksi Härmän katekismuksen perusopeista.

Kirjoitukseen sisältyy viittaus vuonna 1834 ilmestyneeseen julkaisuun, joten se ei voi olla

ainakaan tätä varhaisempi, myöhempi kylläkin. Kysymys on siis Härmän katekismusta myöhemmästä kirjoitelmasta, mistä kertoo myös eräiden filosofisten termien omaksuminen. Snellman puhuu subjektiudesta (Subjectiwitet), telluurisesta ideasta ja ennen muuta järjestelmästä (wårt system, detta System).

Snellman ilmaisi huolestumisensa tosikristillistä henkeä vastaan sotivista ilmauksista uudemmissa oppikirjoissa, hartauskirjallisuudessa ja sivistyneissä lehdissä. Tässä on huomattava, että "tosi kristinusko" oli swedenborgilainen ilmaus Swedenborgin laajan myöhäisteoksen *Vera Christiana Religio* (1771) mukaisesti. Ongelmana oli se, että kristityt eivät olleet tarmolla "angripit de rätta wilddjuren ifrån jorden och hafvet, Rationalismen, Materialismen, Neologismen och Slentrian". Uskonnon käsitteiden määrittelyt olivat puutteelliset sekä katolilaisessa että reformoidussa kirkossa. Syvällisempi huomio perusoppeihin oli tarpeen myös ja ennen muuta kristikuntaa halkovan sisäisen taistelun rauhoittamiseksi.

Katekismusmetodillaan Snellman halusi vastata kuuteen kysymykseen: Hvad är Lagen? Hvad är Guds wrede eller hämnande rättfärdighet? Hvad är Evangelium? Huru winnes denna förening? Hvad är Guds försyn? Hvad förstås med Nyfödelse uti Christendomen? Vastaukset noudattelevat Härmän katekismuksen linjoja, mutta huomiota kiinnittää se voima, jolla Snellman torjuu jumalanvihaopin: "Uti Guds Intelligens finnes ej wrede [...]" Jumalan elämä oli rakkautta ja telluuriseen maailmaan kuuluvalla vihalle täysin vieras. "Ett godt träd kan inte bära ond frukt."

Selkeimmin Snellmanin maailmankuvan erikoisluonne kuvastui hänen käsityksessään kaitselmuksesta: "Det är Intelligensens eller Guds Lif i det Organiska Uniwersum; eller Lifs Nerwen i Skapelsen som lifvar och rörer allt af sin wilja. [...] Hwar högre Idé (Organ) som Solen, Tellus & c hafver sit eget Organiska lif efter eviga Lagar som Lifvas uti sin form, af sin Instinct af Guds Lif, at uttrycka sit begrep eller Ändamål. Här wisar sig Gudomens Wishet, Almagt, allestädes Närvarelse, som Styrande Regent öfver alt Lifvande after sin wilja såsom Skapare och uppehållare. Alt måste tjena som wecktyg efter en Ordo praestabilita utan möda, utan tvång."

Uudestisyntyminen oli sitä, että ihminen "med Tro och förtröstan öfverlämnar sig till Ands ledning". Kristillisen opin tuli olla tässä merkityksessä rakkauden ja rauhan taivaallinen sanansaattaja. Yksinkertaiset ymmärsivät sen paremmin kuin sivistyneet, minkä vuoksi myös hengellinen kasvatusta ja sivistys tuli jyrkästi erottaa oppineesta ja kansalaisille kuuluvasta.

3.3 Jatkoa Härmän katekismukseen

Nähtävästi juuri tarkastettu käsikirjoitus on toiminut virikkeenä toiselle samaa aihepiiriä käsittelevälle laajemmalle tekstille *Försök till en ljusare uttydning af de förnämsta Kristendomens läror, som varit orsaken till oenighet och strid emellan Kristna sekter, likasom att förlika de samma med tidens rationalism*. Siitä on säilynyt toisistaan hieman poikkeavia versioita, myös eri käsialoilla kirjoitettuja. Suurisuuntainen otsikko on kirjoitettu toisen henkilön kuin Snellmanin käsialalla. Se vastaa kyllä sisältöä ja kertoo tekijänsä ambitioista. Tässä ei ole aiheellista selostaa sitä yksityiskohtaisesti, mutta eräitä havaintoja kannattaa tehdä. Ajatukset ovat tunnistettavasti Snellmanin. Ehein versio koostuu kahdestakymmenestäkuudesta teologisesta teesistä, uuteen ruotsalaiseen virsikirjaan kohdistuvista kritiikeistä sekä lopuksi dialogista "teistin" ja "rationalistin" välillä.

Todennäköisesti tähän tekstiin vanhempi Snellman viittasi Alahärmästä lähettämässään kirjeessään nuoremmalle 18.4.1854, kun hän kertoi laatineensa "en hel Theosofisk Tellurisk Anthropologisk Theologi eller dit åt □ fortsättning till Härmä Chatekesen [...]" Auktoriteettiin hän mainitsi kaksi: "[...] men Schelling är död, och Atterbom långt borta." Työ käsikirjoituksen parissa näyttää jatkuneen isän siirryttyä seuraavana syksynä Ouluun; säilyneessä versiossa on teesejä enemmän kuin kirjeessä ilmaistu määrä. Saman kirjeen postskriptumissa isä arvioi mahdottomaksi antaa pojalleen kuvaa opuksestaan: "[...] det vore det samma som at vilja bevisa eller förklara för Fisker huru Fogeln flyger. Elementerne måste först vara bekanta."

Tämä ei estänyt häntä vakuuttamasta: "Jag försäkrar det är inga hugskott det hafver sin rot i min Faders Skrift Skolor, då jag vid 7 års ålder satt öfverst; och det hafver vext genom Syndafal, d.ä. Reflection, och fått form; men fordrar lif genom Religio med Intelligensens lif d.ä. Guds väsende, som är allt lif, men uti Jord eller det Planetariska lifvet Organiskt ofrit såsom Elementerne och Instincten. Summa Intet positivt Syndafall; alt en Evolution. Homerus en Prophet så väl som Moses; en Schamaan Präst så väl som Luther; alt efter sin Art eller grad af samma öfversinliga Guda lifs process. Lefvande Ideer eller Ord i form finnes, men Inga Andar med Subjectivitet; intet dödt; Ingen Materie; och den Han sendt hafver men de 3 äro Ett."

Teesikokoelma alkaa käsiteselvittelyllä. Tekijä ilmoittaa tarkoittavansa sanalla "henki" pelkästään Jumalan sisäistä elämää. "Vaisto" puolestaan tarkoittaa Jumalan orgaanista

epävapaata elämää luomakunnassa, "ideaelämä" olioissa ilmenevää muotoa ja "luonto" telluurista elämänperiaatetta. Ensimmäiseksi teesikseen Snellman on nyt kohottanut: "Gud kan inte vredgas." Syntiinlankeemus kuuluu telluurisen orgaanisen idean välttämättömään evoluutioon, kehitykseen epävapaudesta vapauteen valita hyvän ja pahan välillä ja saavuttaa tieto omasta olennostaan, propriumistaan.

Paholaisen alkuperä on Snellmanin mukaan juuri tässä subjektina olemisessa. Ihminen eli telluurisen periaatteen idea joutuu syntiinlankeemuksen jälkeen yhteyteen Jumalalle vihamielisen mahtin kanssa: "Och denna makt är djeful eller begreppen personlighet, individ utom Gud."

"Persoonallisuus" siis tarkoitti tällöin Christian Henrik Snellmanin kielenkäytössä yksilöä Jumalasta riippumattomana, ulkopuolisena mahtina, pahan voimana, itse paholaisena. Kun Johan Vilhelm Snellmanin vuonna 1841 julkaistava saksankielinen filosofinen pääteos käsitteli juuri persoonallisuuden ideaa ja päättyi siihen hengen korkeimpana muotona, niin isän ja pojan käsitelmääritysten välillä voi aavistaa tietyn jännitteen. Kun "järki" edusti pojalle korkeinta tietokykyä, niin isän teesien mukaan syntiinlangenneet kadottivat paholaisen houkutusten vuoksi myös eläinten kanssa yhteisen vaistonsa rakentamalla Baabelin torninsa järjen avulla.

Vastakohtaa lieventää se, että isän katsomuksen mukaan lankeemus oli välttämätön vaihe kehityksessä kohti korkeampaa sovitusta: "Djefulen kan ock vara en högre Organ af Gudomen, som genom Högmod (Uppror), likasom Menniskan genom olydnad fallit från Guds lif."

Kristuksen tulo oli tapahtunut kriittisellä hetkellä: "Den Telluriska varelsen (Idéen) menniskan som låg uti sin Proprietas (Syndafalls Stadium) kunde icke Stiga till Intelligensens Lifs Instinct då vid Christi ankomst den Onde principens magt på Skapelsens Organiska lif var så stor, at den gorde inverkan på den högre verlden. Utan att Inteligensens lif förenade sig, i Organismen som Menniska, samt genom ståndackthet i frestelser, Lidande och död, förhäriligade den Menskliga Ideen, hade den Onda principen segrat på jorden. Frälsaren öppnade föreningen med Inteligensens (Fadrens) Lifs Instinct, som sedan är vårt andeliga lif, Lärare och Ledare till odödlighet."

Christian Henrik Snellman maalasi siten teeseissään swedenborgilaisen draaman Kristuksen tulosta aikaisempaa väkevämmin värein. Uuden elämän etsiminen Kristuksen seurakunnassa edellytti sitä, että ihminen "afsäger sig egoismen". Kristus oli tehnyt sen mahdolliseksi, mutta silti se ei ollut ihmisille mahdollinen sen enempää omin ansioin kuin voiminkaan. Se vaati

itsensä hylkäävää avautumista jumalalliselle johdatukselle. "Om praedestination blifver ingen fråga, då den Telluriska Ideen (Menniskan) hafver en Naturenlig evolutions bana för sig, beredd af Guds vishet, att fullkomnas först i tiden och sedan i evigheten; allenast hon icke förblindad och regerad af den negativa subjektiviteten förkastar denna bana och salighetsväg."

Tässä mielessä Snellman piti protestanttisen papiston saarnaamista yksilöön vetoavista velvollisuuksista itse asiassa todellisen kristillisyyden vastaisena ja yleensäkin runsasta saarnastuolin käyttöä turhana. Katolisen kirkon käytännöissä ripistä alkaen oli hänen mielestään sen sijaan paljon arvostettavaa, joskaan opillisissa kysymyksissä Snellman ei seurannut pitkälle Swedenborgin tapaa lähestyä katolilaisuutta. Kotimaassaan Snellman oli löytänyt muita suuntauksia, herännäisyyden ja pietismin, joiden läheisyyteen hän asettui. Tästä kertovat hänen uudesta virsikirjasta esittämänsä kritiikit.

3.4 Uutta ruotsalaista virsikirjaa vastaan

Taustaksi virsikirjakritiikeilleen Snellman luonnehti lavein vedoin aikakauden aatteellista tilannetta:

"De strider som uppkomma vid Reformationen om bekännelsen, som ock den Contemplativa rigtningen Luther gaf densamma, öppnade portarna för Rationalismen at stiga in uti Helgedomen, och Filosofierna, ehuru desamme före Kant följde sin egen bana, togo gerna tillfället i akt att skärskåda de Christnas tros-former, med sina hedniska förstoringsglas. Vid Kants tid var Neologismen redan myndig man, och beledsagad af sin äldre broder Materialismen gaf dödliga sår åt Christendomens idé; som svårligen aldrig kunna läkas; om icke den sednare uppkomna Filosofiens Systemer, isynnerhet den Hegelska, kan blifva definierad och lifvad af Guds Ande, och begagnas af Christna tron såsom Herkulisk klubba at döda Titanerne med deras eget svärd. Den Classisca bildningen hafver aldrig skadat så mycket Christendomens Idé, som den Humanistiska; ty den sednare hafver både sin begynnelse och ända i den Telluriska Idéen ämnad för Djurverlden; dock förmedlad med Reflection eller Syndafalls tänka: derföre är ock högfärd, egenkärlek, egen nyttan, Agens i den verld som styres af Ratio pro prias [...]"

Snellman puhui swedenborgilaiseen tapaan ja swedenborgilaisin motiivein uskonnollisen

suvaitsevaisuuden puolesta. Kristitty ei saanut olla lahkolainen eikä vihata ketään tämän uskon vuoksi. Kristityn tuli tietää, että samojedien shamaanit, Grönlannin angikookit ja muinaisen Egyptin maagit olivat kaikki telluurisen vaiston oppipoikia tai pappeja. Buddha, lama ja Aasian uskonnon ovat kaikki "emanatio af den Paradisiska Instincten jemte medvetande om Syndafall eller Subjectivitet som skall dödas såsom djurisk". Aasojen ja kreikkalaisten mytologiat olivat samaa paratiisillista juurta. "Presternas fördömande af olika tänkande sedliga Prester hafver väl sin grund, men är otillbörlig, då de sjelfve ofta råka uti tvister om rätta begreppet af Ord och meningar uti sin bokstafliga troslära, och tillika gifva anledning till kärlekslöshet ibland de enfaldiga åhörarenen. En upplyst Christen bör tillika veta att försoning eller återlösning förutsätter ett Syndafall och Syndafallet är just Bildningen [...]"

Muinaisuskoon tuli asennoitua kunnioittavasti, koska se kantoi yhä mukanaan kajastuksia korkeammasta paratiisillisesta jumalyhteydestä, vaistonvaraista tietoa, joka hävisi sivistyksen edetessä, kunnes raamatullisen lupauksen mukaisesti luotaisiin uusi taivas ja uusi maa, "det är ny Christlig bildning".

Aasia ja itä olisivat onnettomia, jos niihin tunkeutuisi Euroopan nykyinen sivistys "utan en ren osecterisk Christendom i följe". Kaikki tämä oli Snellmanin mielestä muistutuksena samasta: "Borde icke 30 Års Krigets rysligheter, Huguenoternas mördande, och Biskopparnas brännande i England allt förorsakad af Secterism bevisa nödvändigheten af ett klart begrepp om den Heliga Skrifts sanningar [...]"

Myös sivistyneet pietistit myönsivät Snellmanin mukaan uuden virsikirjan korkean runollisen ja moraalisen arvon, mutta tämä ei muuttanut sitä, että kirja monessa mielessä poikkesi kristinuskon ideasta.

Virressä veisattiin: "O min Gud! hvad herrlig dager,/Strålar på den ynglings stig;/Som af dig sin styrcka tager, [...]" Snellmanin protesti kohdistui siihen, että nuorukaiselle annettiin persoonallisena subjektina suuri arvo, mikä oli hänen mukaansa sekä filosofian että ilmestyksen oppeja vastaan. Oli epäkristillisen huikentelevaista väittää nuorukaisen "ottavan" jotain Jumalalta. Virsi viittasi oppiin "hyveistä", mutta sellainen oli kristillisyydelle vieras. "Hjeltars dygder såsom Alexanders, Caesars, Napoleons, med flera hafva för det mesta sin rot i Djurisk högmod, egenkärlek, Egen nytta likasåsom många andra kallade stora Män uti Historien [...]"

Kun virsi jatkui "Hjertat för det goda lågar,/Tanken i det sanna seer", niin Snellmanin oli mahdoton nähdä tässä mitään kristillistä. Ihmissydän oli paha ja vain vaistonsa varassa

paratiisillisesti elävät eläimet näkivät suorasti totuutta. "Är det då förunderligt att Ynglingen efter den nu brukeliga bildnings Methoden dyrkar sin Subjectivitet utan att begripa eller vilja förstå att lifvet och all god gåfva kommer ofvanefter ifrån Ljusets Fader."

Jumala antaa Aurinkonsa paistaa yhtä hyvin hyville kuin pahoille ja hänen luomakuntaansa ei hallita ansioiden mukaan. "[...] icke engång den eviga lycksaligheten Kristendomen utlofvar är följd af förtjenst som Christus så skönt lärer uti Liknelsen om Arbetarene uti Wingården utan en af högsta wisheten och kärleken ordnad Lefvande Lag (Ordo praestabilita)."

4 CHRISTIAN HENRIK SNELLMAN JA JOHAN VILHELM SNELLMAN

4.1 Teistin ja rationalistin dialogi

Arvosteltuaan virsikirjaa retorisesta, rationalistisesta, egoistisesta ja subjektiivisesta tyylistä Snellman muutti esitystapansa dialogiksi teistin ja rationalistin välillä. Hän ilmoitti dialogin syntyneen "i anledning af discurser med Rationalistiskt bildade wänner" ja viittaa sen kirjoittamistapaan todella käytyyn keskusteluun soveltuvalla ilmaisulla muistinmerkitsemisen, "antekna ett samtal". Dialogeissa teisti edusti selvästi kirjoittajan omia katsomuksia. Rationalistisen sivistyksen saaneita ystäviä on saattanut olla useampia, mutta kohtuullisen ilmeistä on, että Johan Vilhelm Snellman oli heistä yksi. Rein on välittänyt seuraavan perimätiedon varhaisista kannaneroista: "Isä ja poika väittelivät usein innokkaasti edellisen uskonnollis-filosofisten mielipiteiden johdosta. Isä nuhteli poikaansa sanoilla: 'sinä et usko muuta kuin mitä voit käsin koskea'. Tähän vastasi jälkimäinen ainoastaan myöntämällä, että niin todella oli asianlaita." Aivan tällaista sävyä ei dialogi saa, mutta sen sijaan rationalisti vetäytyy keskustelusta viimeisellä repliikillään: "Jag tror wi sluta nu: det begynner gå för långt i Filosofien." Tällaisen repliikin voi esittää henkilö, joka ei ole kiinnostunut menemään pitkälle filosofiaan, mutta myös henkilö, joka on tietoinen omasta, keskustelun toisen osapuolen edustamaa laajemmasta filosofisesta sivistyksestään samoin kuin siitä, ettei argumenteillaan pysty toisen vakaumusta muuttamaan. Nuoremman Snellmanin logiikkakirjan omistuskirjoitus puki sanoiksi nimenomaan viimeksi mainitun asenteen isä-Snellmanin maailmankuvaa kohtaan.

Diskurssi saa alkunsa sulkakynästä. Mikä on se alkuvoima, joka luo tai saa aikaan

sulkakynän?

Rationalisti: "Gåsen danar den, den växer ju på Gåsens winge."

Teistiä tämä ei tietenkään tyydytä: "Wäxa är allenast att dana sin form, men Ideen till formen måste wara danad förut: En Penna är ett stort underligt värk: tillika Locomotive, Luft Balon, och betäckning för köld och Wåta."

Rationalisti: "Gud hafver väl skapat Gåsen och derjemte pennan."

Teisti: "Wäl! Men den skapar sig ock ny hvarje år. Gåsens förstånd känna vi att hon icke gör det sjelf."

Rationalisti: "Gud ordnade engång, det skulle wara så på samma gång hon skapade Sol och Måne satte Planeterna i gång och ställde lutningen på Jordens Axel m.m."

Vastauksessaan teisti myöntää rationalistin ajatuksiin mukautuen mestarin taivuttaneen kuolleet voimat noudattamaan ikuisia lakeja, varustaneen ihmisen suurilla järjenlahjoilla, jotta tämä voisi ihailla mestariteosta ja parannella tieteellä ja sivistyksellä telluurisen materian puutteita omaksi onnekseen. Niinpä, teisti jatkaa, neologi ja rationalisti seisovat nyt valmiina uusiin keksintöihin, varustettuina revolverilla ja kanuunoilla taistellakseen valistuksen puolesta ja murhatakseen kaltaisiaan.

Teistin ivaan rationalisti vastaa vain: "Det blifver väl bättre sedan Barbarerna äro tuktade och bildningen blifver allmän."

Tämän jälkeen teisti etenee varsinaiseen asiaansa. Mitä hanhesta tulisi, jollei luomakunnassa vaikuttaisi elävä henki, joka muovaa sen munasta ja yhdistää poikaset rakkauden harmonialla vahempiin ja kaikkeen luotuun? Eikö tämä ole "ett tydeligt bevis att ett öfversinligt element som wi kallar Gudomens organiska lif genomgår skapelsen; och är den alstrande och formande kraften; den Planetariska lifs Ideen bidrager endast passift till formen"? Jumala ei kuitenkaan vaikuta näin peroonallisuutena, vaan kaksi suurta orgaania, Auringon ja Maan, kenties myös planeetat läpäisevällä elämällään.

Teisti kysyy, mistä tulee "det stora herrskare wettet; du tror dig för tidigt wara personlighet lefva och tänka af dig sjelf [...]"

Rationalisti: "Menniskan har dock förnuft och högre förmåga att tänka."

Teisti myöntää tämän. Järkensä ihminen sai kuitenkin vain korvaukseksi syntiinlankeemuksessa menettämästään korkeammasta vaistosta. Nyt ihminen on korkeamman kutsu- muksensa kannalta kuollut.

Rationalisti: "Hafver Menniskan då alls icke Subjectiv personlighet eller fri wilja."

Teisti: "Jo! Det war just Guds afsigt med Syndafallet, eller Ratiocinatio som utgör

bildningen. Mensklige Ideens form hafver nu endast sken af frihet och personlighet: Hegel uti andens filosofie hvilcket System är ett fullständigt skelett af Telluriska Ideens evolutions process kunde icke genom sin dialectik få Menniskan till personlighet utan medelst abstraction nemligen genom medvetandet af en Gud. Om nu Menskligheten skulle söka att lifva detta skelett genom uppenbarelsens läror som åsyfta förening med Guds fria liffs Instinct och som Kristendomen lofver så skulle denna frihet och personlighet vinnas jemte evinnerligt lif uti Guds egen personlighet."

Tähän rationalisti päättää keskustelun. Teistille jää viimeinen sana sielun kuolemattomuudesta ja tuonpuoleisesta elämästä. Tämänpuoleisessa elämässä vaikuttavat tuonpuoleiset voimat ja näiden voimien kesken tehty valinta kuvastuu sielun tulevassa kohtalossa. Teksti päättyy varoitukseen: "De bildades förnjöjelse i tiden tyckes bestå af de utvärtes sinnens Njutning, utan begrepp om ändelig sällhet på Jorden; då blifver ej mycket att förvänta uti en annan Werld, och då hafver hon gått miste om hela sin sanna bestämmelse."

Tätä on vielä täydennetty erillisellä huomautuksella Luciferista: "[...] en Subjectiv personlighet till vara, som drager till sig lätteligen det organiskt Subjectiva af Gudomlig Instinct fallna Menniskosläget samt regerar och styrer detsamma sålänge hon lefver uti sin Ratio Propria utan bistånd af Gud. Detta välde blir fullkomligt uti odödligheten."

Täydennys on kuitenkin pyyhitty yli ja kirjoituksen päättää vahvennetulla tekstillä: "*Må nu alltid väl!*" Christian Henrik Snellmanin mahdollisissa keskustelukumppaneissa oli vain yksi, jota tämä saattoi kehottaa omaksumaan Hegelin filosofian elävöittämiseksi "ilmestyksen opit": Johan Vilhelm Snellman. Keskustelun kiertyminen "persoonallisuuden" tulkitsemiseen viitanee pojan saksankieliseen teokseen persoonallisuuden. Säilyneiden lähteiden perusteella tästä teoksesta ei ollut olemassa ennakkosuunnitelmaa, minkä vuoksi on äärimmäisen epätodennäköistä, että isällä olisi voinut olla halua väitellä aiheesta poikansa kanssa jo joskus aikaisemmin. Myös "sivistyksen" käsitteen keskeisyys käsikirjoituksessa on uutuus ja viittaa välienselvittelyn tarpeeseen suurelta ulkomaanmatkaltaan palanneen, kansan sivistämisen puolestapuhujaksi ryhtyneen nuoremman Snellmanin kanssa.

Mielenkiintoinen on Lucifer-lisäys. Sen teksti on merkitty ristikkäisviivoin poistettavaksi. Swedenborgilla paholainen ei ollut henkilö, vaan yleinen viittaus helvettiin. Näyttää siltä, että uhkailu iankaikkisella pahuuden valtakunnalla ja pimeyden ruhtinaalla on saanut rakkauden ja rauhan julistajan Christian Henrik Snellmanin empimäpäälle. Käsikirjoituksen painokkaasti päättävät "*Må nu alltid väl!*" ovat rakkauden sanoja.

4.2 Isän yrityksiä ohjata poikaansa swedenborgilaisuuteen

Christian Henrik Snellmanin kirjeet opintojaan harjoittavalle ja sittemmin filosofin uraa aloittelevalla pojalleen sisältävät jälkeläiseen kohdistuvaa hengellistä huolenpitoa, neuvoja ja elämänohjeita. Vähitellen on myös havaittavissa, miten poika alkaa ravita isäänsä filosofisella kirjallisuudella. Mistään laajoista "lähetyskirjoista" ei kuitenkaan ole kysymys.

Mielipiteenvaihdon merkityksen arviointia vaikeuttaa erityisesti se, että pojan kirjeet isälleen eivät ole säilyneet. Etenkin nuoremman Snellmanin aktiivisina toimintakausina kirjeenvaihto näyttää pitkiksi ajoiksi katkenneen. Erityisen läheiseltä ei isän ja pojan suhde näytä. Vaikka poika asennoituikin kunnioituksella ja kohteliaisuudella isäänsä, niin katsomukset erkanivat.

Aluksi isä näyttää uskoneen mahdollisuuksiin rikastuttaa swedenborgilaisuudella pojan omaksumaa uutta filosofiaa, hegeliläisyyttä, mutta isä koki tässä pettymyksen ja arvioi lopulta käsikirjoituksessaan *Gammalt Nytt* pojan edustaman filosofisen suunnan turmiolliseksi. Jo edellä tarkastellussa teistin ja rationalistin vuoropuhelussa tämän arvioinnin voi nähdä olleen muotoutumassa ja kohdistuneen pojan kannalta keskeisiin aatteisiin.

Kirjeissään isä ei yleensä selitä käsitteitään, vaan olettaa ne tunnetuiksi, mitä ne pojalle epäilemättä olivatkin. Varhaisimmat säilyneet ohjeet ovat 8.11.1828 päivätyssä kirjeessä, mikä ei ehkä ole sattuma, sillä tuona talvena isä kirjoitti Härmän katekismustaan. Isä kummeksuu poikansa mykkyyttä, mutta mitäpä niillä olisikaan sanottavana, jotka omistautuvat tutkimaan vain "det Negativa och Döda, samt see sina Systemer ramla såväl uti Teorie och Practique hela lifvet igenom".^{ix} Sitten alkaa opastus:

"Din princip om vitae genus tyckes mig vara lik Fjärilens och Naturmänniskjans, som hafva sin gratis ifrån Central lifvet; men för dig som redan blifvit en varelse uti det rationela reflections lifvet, torde ej denna princip duga i Längden, utan Du måste söka blifva nyttig uti kedjan [...]"^x Tämä edellyttää sen oivaltamista, mitä merkitsi Sanan tuleminen lihaksi, moraalista elämänperiaatetta, joka tarjoaa osallisuuden taivaalliseen tuleen ja rakkauden henkeen.

"Uti detta kärleks lif klarna alla tvifvel, lättna lifvets bördor, vaknar ett evigt hopp. Men då måste man ock erkänna vårt affall ifrån Central lifvet eller at vi blifvit utkörde ifrån Paradiset till ett negativt lif uti dödens mörcka rike, det vårt öga endast ser skalet af Gud och Naturen; vårt Förstånd mörkt likt barnets uti Moderlifvet dock kärt uti sitt mörcker, vår Wilja och Käntsla uproriskt emot Gud eller idel egenkärlek i stället at Ljusets rike lefver i

allmänkärlek."^{xi}

"Uti Menniskjans fall lyser dock Skaparens vishet af kärlek, ty genom den uplyftas vår varelse till proprietas så at det goda och onda blifver vårt eget, och Frihet, Moraliskt värde, samt straf och belöning, Idealiskt tenckbart och Möijeligt [...]"^{xii}

Kirjeessään 29.4.1830 isä kiittelee poikansa opintojen suuntautumista filosofiaan. Siitä on ainakin sama hyöty kuin pumpulista heikoissa korvissa, jottei kylmä tuuli aivan pääse niitä turmelemaan. Kuitenkin syvemmin itsensä voi oppia tuntemaan vain jumalallisen ilmestyksen avulla. "Will Du sedan upsluka hela kunskapens trädet på godt och Ondt, så Wörda Plato och Socrates; älska Moses och David som Mamma sagt, *begrunda* Naturen, Mythologien och forn Historien, som är alt Gudomelig uppenbarelse; dock tro Evangelium blindt om Du ej ännu kan finna det höga däruti [...]"^{xiii}

Jostakin näiltä varhaisilta vuosilta on peräisin nuoremman Snellmanin käsialalla laadittu lyhyt teksti 'Theosophie. Verlden och Menniskjan'. Sen ajatuskulut voi tunnistaa selkeästi swedenborgilaisiksi. Siitä puuttuu Christian Henrik Snellmanin kirjoituksissa alituisesti kertautuva pohdinta syntiinlankeemuksen merkityksestä ja sen lähes panteistinen, valoisa maailmantunne poikkeaa tuonpuoleiseen Jumalan Auringon sijoittavasta vanhemman Snellmanin maailmankuvasta. Se käyttää myös korostuneesti minä-muotoa, pohtii minän suhdetta maailmaan. Tältä pohjalta näyttää oikeutetulta päätellä, että se ei ole jäljennös jostakin vanhemman Snellmanin käsikirjoituksesta, vaan todellakin nuoremman oma kirjoitelma. Sen yleinen, vaikutelmanomainen luonne ja siihen tehdyt tekstin jälkikäteiset parantelut sulkevat pois myös sen mahdollisuuden, että se olisi ruotsinnos jostakin Swedenborgin tekstistä. Se poikkeaa tyyllillisesti Swedenborgin säntillisestä pedanteriasta.

Sen asema on kuitenkin siitä erikoinen, että se on ainoa säilynyt asiakirja, jonka perusteella voi päätellä myös nuoremman Snellmanin joskus omaksuneen ja kannattaneen swedenborgilaisia ajatustapoja. Tällöinkin päätelmä on tehtävä varovaisesti.

Tekstin perusteella ei voi sanoa, onko kysymys syvällisestä vakaumuksesta vaiko hetkellisestä, kirjoittajaa sen enempiä sitomattomasta ajatuskokeesta. Jos kirjoittaja todella on Johan Vilhelm Snellman, kuten näyttää, niin nuoren ja vasta suuntaansa etsivän mielen huomioonottaen jälkimmäinenkin mahdollisuus on varteenotettava. Joka tapauksessa kirjoitus kertoo jonkinasteisesta perehtyneisyydestä Swedenborgiin ja todennäköisesti muutoinkin kuin vanhemman Snellmanin välityksellä. Nuorempi Snellman ei siten liene ollut täysin kylmä Swedenborgin houkutukselle.

Kirjoituksen aiheena on jumaluuden kaikkiallinen läsnäolo, josta kertovat vastaavuudet ja

hieroglyfit, perustunnelma, jonka ilmaisemiseksi riittää toistaa kirjoituksen lopusta muutama lause: "Huru märkvärdigt blir nu allt för mig! nu är alt befolkadt ikring mig. För mig fins det icke mera någon ödslighet i Naturen. Hvar jag upptäcker en kropp der anar jag en Ande, hvar jag finner rörelse der råkar jag på den tanken."^{xiv}

Nuorempi Snellman oli kuitenkin □ isän termein □ liiaksi rationalisti jäädäkseen pysyvämmin Swedenborgin pauloihin. Kirjeessään 4.3.1833 isä kiittää poikaansa viimeisimmästä kirjeestä, joka oli sisältynyt "många goda åsigter uti det nya philosophiska Systemet: däribland äfven at Samhällslifvet skyftar till mensklighetens högsta Ethiska bildning [...]"^{xv} Uusi järjestelmä tarkoittaa tässä hyvin todennäköisesti Hegelin filosofiaa, josta näihin aikoihin luennoitiin yliopistolla Helsingissä ja joka sai osakseen kasvavaa huomiota. Isä sen sijaan ei vastauskirjeensä mukaan pojan tarkoittamaa eettistä sivistymistä nähnyt ja hän varoitteli: "At äta af kunskapens träds frukt utan at interfoliera den med Religion, blifver altid nu som förr *dödligt*. Det står illa till här hemma hos oss: just Staten och Bildningen så kallade, hava just ätit up all Religion och med det samma all Moralité. [...] Tenck icke at Tro upstår utaf Idé Systemer [...]"^{xvi}

Kirje 20.3.1834 osoittaa isän lukeneen pojalle kuulunutta Henrik Steffensin teosta *Die gegenwärtige Zeit* (1817) "med mycket nöije, och önskade at Wår Prost skulle läsa den för at blifva bättre öfvertygad om den nest förflutna tidens Negativa bildning som jag altid Casserat".^{xvii} Romantikkojen piiriin kuulunut Steffens puolusti saksalaisen sivistyksen keskeisyyttä Euroopassa, mutta isä-Snellmania tämäkään ei innostanut: "[...] icke väntar jag mensklighetens förädling af Tyskarnes Patriotiska begeisterung."^{xviii} Kuitenkin, kuten kirjeestä 28.11.1834 ilmenee, isä lainasi Steffensin teoksen luettavaksi apteekkari Bentzelstjernalle, joka "är nu min enda Literaira Wän [...]"^{xix}

Kirje 5.4.1835 ilmaisee, että poika oli antanut isälleen luettavaksi useiden romantiikan luonnon- ja hengenfilosofian edustajien kirjoja, Molitoria, Eschenmayeria, Schellingiä, Schubertia. "Eschenmajer läste jag med nöije ty det är Härmä Cathecesen in Extensio [...]" Schubert tycker jag om: Hans Fysiologi, och Geologi, samt tide Räkning, är skön, och antaglig: men at Han lika med Schelling icke förklarar huru vår Glob blifvit en Gödnings Fabrik som Hushålls Sälskapet skall uplysa; och Staten vet at begagna."^{xx} Samalla isä tietenkin kehottaa poikaansa tutustumaan kaikkein kallisarvoisimpina pitämiinsä lähteisiin, ensimmäisen Mooseksen kirjan kolmanteen lukuun "med till hjelp af Swedenborgs förklaring" sekä selittää: "[...] at den eviga Guden som uppenbarar sig i Himlarne och Elementerne, som sammanbinda alt: är Ingen Gödnings Fabriqueur."^{xxi}

Pojan puolustettua Helsingissä latinankielistä väitöskirjaansa Hegelin filosofiasta myös isä sai sen käteensä. Kirjeessä 6.10.1835 hän kiitti: "Fägnande var det för mig at emottaga Din Disputation; jag tycker mig begripa densamma väl nog, och hafver Länge funnit at Negation bevisar [...]"^{xxii} Pojan toimintaa osakunnan kuraattorina isä ei kirjeessään 19.3.1836 pitänyt kadehdittavana: "Plikten fordrar väl at arbeta för menskligheten, men jag fruktar at lika litet som Plato och Socrates kunde uprätta Grekerne och Plotinos de Romare, lika litet skall det högsta vetande af alt sant och osant kunna Reformera galna Egoister."^{xxiii} Tietynasteisesta kunnioituksesta vähintäänkin kertoo isän tapa etsiä poikansa sinänsä vaatimattomalle sosiaaliselle tehtävälle vertailukohtia suurimpien filosofien toiminnasta.

Juuri mainitussa kirjeessään isä jälleen, vain sähköopilla katsomustaan vahvistettuaan, neuvoo: "Menniskjan är en emanation af Gudomen, (som ur-Historien och uppenbarelsen bevisar) kan icke utan Syndafall ernå Proprietas eller frihet som väsende; nu äro vi blinda; en Himmelsk Electriskt stråle måste upblifva oss, och denna stråle är Religionen." Samassa yhteydessä isä ilmoittaa lähteensä tarkemmin kuin missään muualla. Pojan tulisi parantaa itseään ja vahvistaa veljiään varmimmalla isän löytämällä oppaalla Jumalan neuvojen ymmärtämiseen, ensimmäisen Mooseksen kirjan kolmannella luvulla, Swedenborgin *Arcana caelestially* ja Swedenborgin opilla uudesta Jerusalemissa. "Alla syner äro helre at förkastas."^{xxiv} Swedenborgin näyt ovat sen sijaan kaikkiaan hylättäviä.

Tätä valikoivaa periaatetta isä näyttää todella itsekkin noudattaneen muodostaessaan Swedenborgiin tukeutuen omaa maailmankuvaansa. Periaate osoittaa isän aivan muuksi kuin kritiikittä kaiken hyväksyväksi haaveilijaksi. Isä-Snellman oli swedenborgilainen, mutta ankaran filosofisessa merkityksessä, ei henkisistä näyistä haltioituneena.

Lopulta kirjeenvaihto katkesi. Viimeisessä kirjeessään tätä ennen 26.2.1837 isä selitti: "Om Dit närvarande bestyr är jag okunnig, men hoppas at den gifver närvarande tillfredsställelse, och det är nog. Atterboms Theism är Härmä Catechesen in extenso, men haltar än mycket i min tancka. [...] Kom till oss i sommar önskar Din Fader."^{xxv} Johan Vilhelm Snellmanin ensimmäinen aikakauslehtiartikkeli oli *Swenska Litteratur-Föreningens Tidningissä* 1836 ilmestynyt kritiikki romantikkorunoilija P.D.A. Atterbomin schellingiläisittäin inspiroituneita filosofisia kirjoituksia vastaan ja Hegelin filosofian puolustukseksi.^{xxvi} Isä siis asettui pojan arvosteleman kirjoittajan puolelle ja pani vielä sinetiksi oman merkittävimmän henkisen tuotensa, Härmän katekismuksen. Avoimeksi jää, tunsiko isä tässä vaiheessa nuoremman Snellmanin kritiikkiä, mutta todennäköisenä tätä voi pitää, sillä miksi hän muutoin olisi kommentoinut asiaa. Joka tapauksessa yliopiston johdon kanssa riitaantunut ja dosentin

opetusoikeutensa menettänyt nuorempi Snellman joutui pian tulemaan luotettavassa turvapaikassa kirjallista toimintaansa harjoittaakseen isänsä luokse.

4.3 Snellman vastaan Snellman

Kokonaan uudenlainen sävy on isän käsikirjoituksessa *Gammalt Nytt*, jossa viitataan julkaisuihin vuodelta 1844 ja joka siis on syntynyt aikaisintaan tällöin. Itse asiassa käsikirjoitus on ajoitettavissa yksiselitteisesti vieläkin myöhemmäksi, sillä tekijä ilmoittaa siinä ikänsä, minkä perusteella teksti kuuluu hänen viimeiseen kirjalliseen toimintaansa vuosilta 1854-1855.

Christian Henrik Snellman aloittaa lauseella: "Alla tenckande Lärde, som önska gagna menniskosläget, finna nu med sorg huru Hegelska Metaphysiken gör obotlig skada, i stället för nytta, om icke snart någon upstår som klarar upp saken." Vähäinen toivo asian selvittämisestä on jäljellä, mutta aikaisempi optimismi mahdollisuudesta yhdistää uusi filosofia ilmestyksen oppeihin on kääntynyt kielteiseksi arvioksi ja jyrkästi.

Itse käsikirjoitus tuo selvyyttä siihen, mistä on kysymys. Käsikirjoituksensa motoksi Snellman on lainannut Francis Baconia: "Non intelligo, ut credam, sed credo ut intelligam." Huolen aiheena on tietenkin hegeliläisen filosofian suhde uskoon, etenkin oppi järkevästä vapaasta tahdosta, persoonallisuudesta. Snellman viittasi myönteisessä mielessä tanskalaiseen H.L. Martenseniin, joka kehitteli kristillistä etiikkaa hegeliläiseltä pohjalta, mutta tämä ei vielä riittänyt hänen filosofialta odottamukseen käänteeksi.^{xxvii} Kysymyksessä oli "diesseits och jenseits i Ord rätteligen sagt meniskjans lif uti Guds Organism, och meniskjans lif i Intelligensen; efter den verlds Åskådning som jag försökt göra förstådd af en Hegelian [...]" Snellman kommentoi:

"Schelling menade väl, men blef förvillad af sina gamla Filosofiska Termer som man gifvit betydelse utan minsta Deffinition. Hegelska disciplin är Baserad på dessa fel; der målas flere än Lappen med fat och fett på sina klippor, dock med den skilnad, att den sednare har begrep om något Gudomligt i dessa bilder, som föda och skydda honom. Hegel begynner ifrån dett abstracta Inhet istället för Gud med jaget som Cogitans, och efter en Metaphysisk Labyrint som i Syndafalls väg är det Gudomligaste, kommer med sitt jag till samma punct som förnuftig fri vilja (Personlighet) men olyckligtvis blått med tanken utan vara."

Positiivisen filosofian, johon Snellman samastui, tuli sen sijaan alkaa telluurisesta vaistosta paratiisillisessa Jumalan orgaanisessa elämässä ja päätyä uskon paratiisiin autuaana

intelligenssinä, Jumalan vapaassa ideaelämässä, kulkea tie mytologiasta ilmestykseen. "Alt som lefver äro Idéer (Ord) i form, och alt lif emanerar och ledes Omedelbarligen och medelbarligen tillika af Guds lif."

Tässä katsomustavassa vain substantiaalisuus jäi jäljelle. "All död materia, medvetlös Natur som lyder Lagar, Subjectivitet, Individualitet, Frihet, Wiljans Autonomi, Jaget, och Personlighet m.m. måste försvinna: endast en Ande som heter Lefvande Gud, står kvar [...]" Auktoriteeteikseen tälle katsomukselleen Snellman mainitsee "Spinoza och Leibnitz som positiva, Moses och Hegel som Symboliska, Evangelisterne och Svedenborg som Ande Natur Filosofher: och sedan alla Mythologier i verlden; som ock Gudaläror utom Christendomen med deras Präster och Propheter, Trollkarlar och Magnetisörer". Aika ei enää riitä 76-vuotiaalle näiden todistukseen vetoamiseen, mikä tehtävä jää jälkeentuleville.

Kirjoitukseen sisältyy 11 teesiä käsittävä 'Bevisning af Paradoxerne', joka kertoo jälleen Härmän katekismuksesta tuttuja perusajatuksia. Mukana on joitakin ajankohtaisviitteitä. Filosofia saa syykseen sen, että kun "Tysklands Namnkunnigaste Läkare Intygade Animala Magnetismens och Clairvoicensens vercklighet, förklarades de för Narrar [...]" Kun yhteys Jumalan henkielämään on kadotettu, niin ihmiskunta muovaavat kaupankäynti ja murhenäytelmät ja "radicala liberalismen och Communismen skola nog jemna alt det ojemt är, i Wittenskap och tro □ ehuru med blod och tårar". Eurooppa on voimantunnonaan, mutta sen sivistys on väärä: "Högfärd och Egenkärlek äro de passioner som totalt slita människjan ifrån delactigheten af Guds lif."

Kirjoituksen postskriptumi sisältää ennustuksen, että täytettyään tehtävänsä eurooppalainen sivistys hukkuu pian miekkaansa. Uuden elämän se saa autuuttavasta kristinuskosta, mutta tämä elämä "kan icke uppstå eher fortfara utan att Subjectiviteten eller den Telluriska Djurprincipen måste förnekas och dödas, så mycket i dödligheten ske kan".

Käsitteellisen mielenkiintoisin osuus käsittää 18 sivua ja se koostuu lyhyistä, reuna-huomautuksenomaisista kommentteista Snellmanin lukemaan kirjallisuuteen. Hänen poikansa psykologian oppikirja saa näistä kuusi sivua ja logiikan oppikirja vuodelta 1837 kaksi sivua. Ruotsin hegeliläisten äänenkannattaja *Intelligens Blad* vuodelta 1844 on tarkastelun kohteena yhteensä kymmenellä sivulla.

Johan Vilhelm Snellmanin *Psychologi* oli ilmestynyt Tukholmassa 1837 ensimmäisenä vihkona hänen kolmiosaista filosofian alkeiskurssiaan.^{xxviii} Se koostuu kahdesta luvusta. Ensimmäinen käsittelee niitä subjektiivisen hengen kehityksen muotoja, jotka edeltävät psykologista, tarkemmin sanoen antropologiaa ja fenomenologiaa, joista edellinen käsittelee

subjektiivista henkeä sieluna, jälkimmäinen tietoisuutena. Tietoisuuden tasot ovat tietoisuus, itsetietoisuus ja järki. Toinen luku käsittelee subjektiivista henkeä henkenä ja se on psykologian varsinainen alue.^{xxix} Sen piiriin kuuluvat intelligenssi tietävänä henkenä ja tahtova henki. Christian Henrik Snellmanin huomautukset päättyvät jaksoon intelligenssistä.

Mihin isä siis kiinnitti huomiota? Kun nuorempi Snellman kirjansa johdannossa viittasi siihen, että järjen sanotaan kuuluvan vain ihmiselle, niin vanhempi muistutti heti: "Här är roten till eländet: Alt är af Gud och i Gud." Nuoremman puhe ihmissuvun traditiossa todellistuneesta järjestä edellytti vanhemman mielestä kaikille olennoille yhteistä, yliaistillista elämänperustaa. Järjen subjektiivisena henkenä piti tarkoittaa Jumalan elämää luomakunnassa eli vaistoa. Tieteeseen ihmisestä järjellisenä olentona isä huomautti: "Nekas: Gud är och gifver förnuft [...]"

Hyvääkin vanhempi Snellman löysi kirjasta. Kun nuorempi väitti empiirisen psykologian olevan väärässä, niin kommentti kuului: "*Bone*." Samasta kiitoksesta pääsi osalliseksi se toteamus, että ruumiinelimet ovat hengen ja sen toiminnan työkaluja. Väite vapaudesta hengen yleisenä luonteena kirvoitti repliikin "Ja vist!", mutta täydennettynä selityksellä: "[...] sedan den Telluriska Ideen uti sin evolutio lemnat sin animala Instinct lifvet i Gud och begynnat sitt Eget Syndafalls lif."

Nuorempi kirjoittaja totesi tylsty: "Det outsägliga är det oförnuftiga." Vanhempi oikaisi: "Det Outsägliga är Gudomligt och heter tro." Puhe subjektiivisen hengen omista, järkeväistä määrityksistä oli nuoremmalta väärin, sillä sellaisia ei ollut. Ne olivat Jumalan elämää ihmisessä. Entä subjektiivinen henki ruumiiseen yhdistyneenä sieluna? "Hvad! Hvad! definiera den Anden?" Tuohtumus johtui siitä, että vanhemman Snellmanin mielestä ei ruumista tai ylipäänsä materiaa ollut sellaisenaan olemassa. Ne olivat vain ideaalisen maailman ilmentymää, sen omaksuma tietty muoto. Siksi ne eivät voineet soveltua käytettäväksi minkäänlaisessa hengen määritelmässä. Sielu oli elämän henki organismissa ja puhe sielusta ja ruumiista tuli korvata puheella taivaasta ja maasta.

Tunteen hyväksyminen tuomariksi olisi nuoremman Snellmanin mielestä merkinnyt ihmisen järkevyyden kieltämistä. Vanhempi katsoi sellaisen järjen mahdolliseksi vain "genom Idéens förädling genom en högre Instinct". Oppia subjektiivisesta itsetajunnasta vanhempi kommentoi yksikantaan: "Syndafallets mål." Subjektiivisena yksilönä järki kuului äärelliseen olemiseen. Vanhemmalle Snellmanille se oli "med det samma Negation af allmän förnuftighet". Eikä henki koskaan saavuttanut järkevää itsetajuntaa nuoremman olettamalla tavalla "af sig själf utan Gudomelig influx genom Religio med en högre lifs grund". Sen sijaan

nuorempi oli vanhemman mukaan täysin oikeassa väittäessään havainnon olevan intelligenssin tuote, kunhan intelligenssi käsitetään Jumalan elämäksi ihmisessä. Sitä vastoin: "Organismens egen Åskådning af sig själf är infernalisk."

Nuoremman Snellmanin logiikan oppikirjasta Christian Henrik Snellman tyytyi kommentoimaan vain johdannon kahdeksaatoista ensimmäistä pykälää. Kun nuorempi esitti, että ajatusten käsittäminen kuolleiksi tuotteiksi on harhaanjohtavaa, niin vanhempi jatkoi: "alt väl! allenast man Låter den lefvande Gudomen tencka uti oss, och icke jag ensam: då är tänckat fri lefvande täncke." Kritiikki keskittyikin juuri tähän. Itsetajunnan idea oli Johan Vilhelm Snellmanille puhdas ajatus persoonallisena ajatuksena, minkä vuoksi isä toisti ja täsmensi: "Sjelfmedvetande kan finnas uti Blomman, alla djur och andevarelser. Men just den rena tanken är Guds lif i Menniskjan och icke vår egen."

Kommentit Ruotsin hegeliläisten lehteen käsitelivät varsin laajasti mytologiaa, tietysti sen Swedenborgin käsityksen mukaisesti, että mytologioissa kuvastuu paratiisillisen maailman tietoa. Ne eivät muuta muiden käsikirjoitusten pohjalta Härmän filosofista muodostuvaa kuvaa.

Toistettakoon tässä kuitenkin vielä yksi kommentti, tahdon vapautta koskeva. Snellman merkitsi lehdestä muistiin lauseen: "Själen vet sig i mot sats till Objectivitetens såsom frit viljande." Huomautus tähän kuului: "Som är Syndafallet och fodrar ny Instinct □ fri vilja är demoniskt."

5 CHRISTIAN HENRIK SNELLMAN JA CATHARINA SOFIA SNELLMAN

5.1 Kosketus Pohjanmaan mystiikkaan

Johan Vilhelmin äidin kuoltua Christian Henrik oli vuonna 1820 mennyt uudelleen naimisiin tilalle aluksi taloudenhoitajaksi tulleen Suomen sodassa kaatuneen vänrikki Petter Ahlan tyttären Catharina Sofia Ahlan (1798-1879) kanssa. Rein puhuu vähemmän hauskoista kotioiloista isän toisen avioliiton aikana. Talouspulmien osalta viittaus pitäneeekin paikkansa. Sen sijaan Christian Henrik Snellman itse näyttää arvostaneen vaimoaan. Hän ei näytä olleen ainoa, joka perheessä "filosoferasi jumalallisen ilmoituksen johdolla". Kirjeessään pojalleen 5.4.1835 hän kehaisee, että "Mamma [är] den största Filosof, som får alt gratis genom Tron; alt hvar så kallad Wettenskap kan med sin Logiskt Methafysiska slutkonst, utkläcka som Schelling nog försökt".^{xxx} Viite ei liene pelkkä kuriositeetti, vaan siitä on löydettävissä

täsmällinen asiasisältö: mammaa ja saksalaisen romantiikan keskeistä filosofia F.W.J. Schellingiä näyttää yhdistäneen kiinnostus vuonna 1624 kuolleeseen Görlitzin suutariin, teosofina ja mystikkona tunnettuun Jakob Böhmeen, philosophus teutonicukseen.^{xxxii}

Rein kertoo: "Äitipuoli taisi olla jossain määrin omituinen. Hän oli kuulunut lahkoon, jonka keskuudessa luettiin ja pidettiin suuressa arvossa n.k. 'Böhmen kirjaa'. Samalla kuuluu hän olleen hyvin taikauskoinen, jonka vuoksi talo aina oli täynnä naisväkeä, jotka kertoivat uniaan ja näkyjään, esim. kuinka he olivat nähneet rouvan sädekehän ympäröimänä [...]"^{xxxiii} Rein täsmentää alaviitteessä mainintaansa Böhmen kirjasta: "Kuuluisa lahkolaisjohtaja Jaakko Wallenberg Härmästä, joka lopulla 1700-lukua esiintyi Pohjanmaalla ja sai paljon puoltajia, perustui tähän kirjaan, joka käsinkirjoitettuna kiersi Pohjanmaan talonpoikien kesken."^{xxxiii}

Varhaisin Böhmen ajatusten omaksuminen tapahtui Suomessa jo 1700-luvun alkupuolella. Kälviän kirkkoherran pojat Jaakko ja Eerik Eriksson asettuivat tuolloin pietistisin ja böhmeläis-mystisin motivaatioin vastustamaan lukuisia kirkon keskeisiä oppeja ja käytäntöjä. He saivat kannatusta Kokkolan ja Pietarsaaren seuduilla ja heidän vaikutuksensa tuntui myös Oulussa ja Laihian herännäisyyden piirissä. Heidän päättäväinen separatistinen toimintansa johti siihen, että heidät karkoitettiin maasta ja että he joutuivat Böhmensä vuoksi kiertämään Eurooppaa kymmenisen vuotta.^{xxxiv} Kirkko ja valtio vastasivat Erikssonien edustaman linjan tiukkuuteen ankaruudella ja pyrkivät tukahduttamaan sen.

Jokin yhteys varhaisesta taistelunhakuisesta böhmeläisyydestä lienee ollut opin uuteen tulemiseen 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa, sillä maantieteellisesti böhmeläisyyden kahdella aallolla on yhtäläisyyksiä. Uudempaa, maltillisempaa aaltoa on tapana nimittää Pohjanmaan mystiikaksi. Tämä kirjallisuudessa hyvin tunnettu mutta edelleenkin puutteellisesti tutkittu liike esiintyi varsin laajalle levinneenä etenkin 1700- ja 1800-lukujen vaihteen tienoilla ja yksittäisissä tapauksissa se säilytti elinvoimansa pitkälle 1900-luvun puolelle. Saarnamies Anders Collin (1754-1830), entinen sukankutojankisälli, kävi Tukholmasta käsin kirjeenvaihtoa pohjalaisten kanssa, hänen kirjeensä, "lähetyskirjat" suomennettiin ja ne kiersivät jäljennöksinä talonpoikien keskuudessa. Liike tuotti laajan ja verrattain monipuolisen jäljennöksinä kiertävän kirjallisuuden, johon kuului eurooppalaisten mystikkojen tekstejä, ennen muuta kuitenkin Jakob Böhmen ja hänen oppilaidensa teoksia.^{xxxv}

Böhmen kirjoja, niiden lukuja ja lyhempiä kirjoituksia kiersi runsaasti: *De regeneratione, seu on: Uudesta jälleensyndymisestä; Yxi totinen ja sisällinen parannuxen processu eli meno; Muutamat maagilliset brobhetiat; Theosophiallinen epistola; Tie Christuxen tygö; Psychologia vera eli 40 kysymystä sielusta; Neljästä complexionista eli luonnon-omaisuudesta* jne.

Suomennoksia tehtiin ruotsista, mutta myös muiden kielten pohjalta. Lähempien tietojen puuttuessa näyttää mahdottomalta päätellä, oliko Catharina Sofia Snellmanilla tällaista kirjallisuutta hallussaan. Tuskin hänkään sentään sai katsomuksiaan pelkästään uskonsa varassa, vaikka hänen miehensä niin väittikin.

Yhteinen piirre Böhmen ja Swedenborgin katsomuksissa oli voimakas "oman tahdon" kuolettamisen korostus. Herran yksin tuli ohjata. Samaa todisteli Böhmeen nojautuen myös filosofi Schelling, jonka opit mamma siis oli saanut ilmaiseksi. Swedenborg ei liene ottanut oppia Böhmeiltä, mutta jo Böhmeiltä oli löydettävissä se oppi, että taivaan ja helvetin näkymättömät maailmat vaikuttivat tässä näkyvässä maailmassa. Böhmen suuri salaisuus, *mysterium magnum*, oli se, miten hyvän ja pahan voimat taistelivat auringossa, tähdissä, neljässä alkuaineessa ja koko luomakunnassa.

Collinin eräästä lähetyskirjeestä tehdyn aikalaissuomennoksen sanoin: "Se paratiisillinen maailma menee kohdastansa tämän törkiän lankeemuksen alla olevaisen tähti- ja elementti-maailman läpitse [...] Se pimiä tuli-maailma, jossa perkeleet ja jumalattomien sielut ovat, menee myös tämän maailman läpitse [...] Nämä kolme maailmaa, nimittäin valkeus-, pimeys- ja tämä törkiä elementti-maailma ovat juuri kuin toinen toisessansa, niin myös ihmisessä; vaan ei yksi käsitä toistansa, sillä heillä on kullaki oma *keskipaikkansa* (centruminsa). [...] Sentähden, o ihminen! taivas ja helvetti eivät ole kaukana sinusta, vaan tulevat rajoillansa sinussa yhteen. Mihin sinä käännät tahtos ja halus, sen asujaksi ja palveliaksi sinä tulet [...]"^{xxxvi} Tehtävänä oli Böhmen kirjoihin tukeutuen avata "ijankaikkinen centrumi": "[...] etsi syvemmälle sisälle ja katso sen valkeuden perään, jonka Böhmi kutsuu *elämän leimaukseksi sentrumissa*, sillä se on ijankaikkisen elämän valkeus."^{xxxvii}

Tärkeä ero Swedenborgin ja Böhmen katsomusten välillä oli siinä, että Böhme kannatti oppia Jumalan vihasta, *Zorn Gottes*, joka puolestaan oli Swedenborgille vieras. Böhmen Jumala oli rakkautta, mutta häneen kuului myös viha. Ja Collinin mukaan elimme lopun aikoja, jolloin Jumalan vihan maljat tyhjentyvät. Näkymättömän maailman mahdit vaikuttivat voimakkaina, oma tahto ja itsekkyyks olivat saaneet ylivallan.^{xxxviii} Juuri omasta tahdosta ja itsekkyydestä koostui Aatamin ja Luciferin lankeemus.^{xxxix} Jumalan vihan myrsky oli tarpeen niiden kukistamiseksi.^{xl} Oma tahto oli ylpeyttä, jonka oli kuoltava, jotta voisimme elää Jumalassa.^{xli}

5.2 Minkä lajin mystikkoihin Catharina Sofia kuului?

Catharina Sofia Snellmanilta ei ole säilynyt kirjeitä. Ehkä hän ei sellaisia sepittänytkään. Hänen uskonnollisuutensa laadusta ei näytä mahdolliselta saada lähempää tietoa. Kuitenkin tieto hänen kuulumisestaan "Böhmen kirjalla" itseään ravinneeseen lahkoon on merkityksellinen. Se osoittaa, että hän tavalla tai toisella oli tai ainakin oli ollut Pohjanmaan mystikoiden vaikutuspiirissä. Böhmen katsomuksilla oli melkoinen yhtenäisyys ja toisteisuus, kuten itseoppineilla ajattelijoilla yleisemminkin, mukaan luettuna Härmän katekismuksen kirjoittaja. Siksi ei olekaan tärkeää, mitä Catharina Sofia oli tarkasti ottaen Böhmeltä lukenut tai mitä hänelle oli luettu. Tilanemäntä Alahärmästä saattoi todellakin olla vain vähän kiinnostunut taloudenpidosta, mutta hän keräsi ympärilleen samoin ajattelevia ja nautti ilmeisesti heidän keskuudessaan arvonantoa, mihin Reinin negatiivisessa mielessä toistaman kertomuksen "sädekehästä" voisi tulkita viittaavan.

Reinin antamaa kuvaa jatkaa ja täydentää Clara Snellman Borenius kirjassaan isoisästään Johan Vilhelmistä. Filosofin vierailu isänsä luona Alahärmässä 1838 viritti mielen alakuloiseksi: "Kapteeni Snellmanin kotiolot olivat synkistyneet. Talon emäntä oli kokemiensa surujen järkyttämänä □ hänen synnyttämistään lapsista toinen oli vähämielinen, toinen kuoli pienenä □ turvautunut unien ja näkyjen näkijöihin, joita hän runsaasti palkitsi."^{xlii} Todettakoon, että ainakaan böhmeläisyydessä ei tällaiselle ollut pohjaa. Sen sijaan nimenomaan Christian Henrik Snellman uskoi selvänäkemiseen. Käsikirjoituksessaan *Gammalt Nytt* hän selitti aiheeseen liittyen: "[...] så finns i sanningens werld icke rum utan en Idé kan wercka harmoniskt på den andra så att om sonen dör i Ostindien kan han wisa sig samma stund i sömnen för sin Moder i London. Egen erfarenhet wittnar detsamma [...] genom en grymm känsla af saknad."

Tärkeää on se, että Catharina Sofia näyttää nauttineen miehensä arvonantoa. Ei ole uskottavaa, että totinen Christian Henrik olisi pilailnut hänen kustannuksellaan verratessaan häntä Schellingiin, varsinkin kun rinnastukselle on Böhmen kautta löydettävissä pätevä asiallinen sisältö. Voi jopa kysyä, olivatko ihmisen henkistä osuutta aineelliseen nähden ylivertaisena pitävään Christian Henrikiin vaikuttaneet aviokumppanin etsinnässä enemmän henkisen yhteenkuuluvuuden siteet kuin tarve taloudenpitäjän aseman vahvistamiseen ja pysyvääistämiseen. Swedenborgissa ja Böhmessä oli hyvinkin yhteistä kosketuspintaa aina eroottisen jännitteen aineksiksi asti.

Pohjanmaan mystikkojen henkinen opastaja Collin oli eräässä lähetyskirjeessään ilmaissut pitävänsä Swedenborgin oppeja vaarallisina,^{xliii} mutta tämä ei estänyt sitä, että lohtajalaisen

mystikon, suutari Jaakko Lutsion seuraajat lukivat Swedenborgia ja pitivät häntä arvossa.^{xliv} Ainakin tässä tapauksessa siis Swedenborgia ja Böhmeä käytettiin rinta rinnan toisiaan täydentävinä lähteinä.

Varsin arvoitukselliseksi sen sijaan jää Reinin viittaus Jaakko Wallenbergiin ja hänen seuraajiinsa. Alaviitteestä ei käy ilmi, oliko Reinillä jotakin perimätietoa Catharina Sofia Snellmanin kuulumisesta wallenbergiläisiin vai ilmaisiko Rein vain sinänsä niukkojen böhmeläisyyttä koskevien tietojensa pohjalta yhden tunnetun nimen Böhmen oppien pohjalaisesta omaksumishistoriasta. Asia on merkityksellinen siksi, että Wallenberg ei ollut pelkästään yksi nimi monien muiden joukossa. Collinin työn tuloksena voimistuneeseen Pohjanmaan mystiikkaan Wallenbergilla oli kosketusta vain epäsuorasti tai ei lainkaan. Toisin kuin mystikkojen verkostot Wallenbergin vaikutus rajoittui käytännöllisesti katsoen yhdelle paikkakunnalle ja se perustui ensisijaisesti muuhun kuin teosofiseen pohdintaan jäljennettyjen käsikirjoitettujen käännöstekstien pohjalta.

Myöhemmästä tutkimuksesta Wallenbergia on työläs etsiä. Tor Krook tosin mainitsee "pahamaineisen wallenbergiläisyyden" ja liittää sen alaviitteessä eri puolilla maata esiintyneisiin tanssija- tai hyppijälahkoihin.^{xlv} Rein on kuitenkin siinä oikeassa, että aikanaan Wallenberg oli kuuluisa □ hiljaisista mystikoista jyrkästi poiketen. *Åbo Tidning* julkaisi hänestä 1803 neljässä numerossa selostuksen, josta F. Rühls sisällytti tiivistelmän ulkomaille Suomi-tietoa levittäneeseen kirjaansa Suomesta ja sen asukkaista. Tukholmassa ilmestynyt *Socken-bibliothek* käsitteli häntä samalta pohjalta 1853 otsikolla "suomalainen profeetta" ja vihdoin Matthias Akiander sisällytti lähdejulkaisuunsa 1860 mainitun artikkelin sekä tapauksen käsittelyn yhteydessä syntyneitä kirkollisia pöytäkirjoja ja tarkastuskertomuksia.

Lapualaissyntyinen Wallenberg suunnitteli Härmään lasitehdasta, mutta liiketoimiensa kariuduttua ja ajauduttuaan köyhyyteen hän koetti onneaan uudella alueella, uskonnollisena kansanjohtajana Kauhavalla. Todistajanlausuntojen mukaan Wallenberg esitti Lutherin vääristäneen apostolien opit ja torjui jumalanpalveluksen ja ehtoollisen. Tällainen kanta ei vielä merkittävästi poikennut esimerkiksi erikssonilaisuudesta. Wallenberg kuitenkin väitti edelleen Jumalan pettyneen Jeesukseen ja peruuttaneen tämän valtuudet ja lähettäneen nyt tilalle hänet, siis Wallenbergin valistamaan ja pelastamaan ihmiskuntaa.

Opillisena välineenään Wallenbergilla oli käsikirjoitettu suomenkielinen "Böhmin kirja", jonka hän väitti saaneensa Tukholmasta. Oikeudenkäynnissä hän väitti sen olevan peräisin nyttemmin kadonneen uskonlahkon jäämistöstä Laihelan pitäjältä ja se näyttääkin kuuluneen siellä Kärämäki -nimiselle talonpojalle. Kirja oli todella Böhmen *Psychologia veran* kömpelö

käännös ja vaikka Wallenberg ei taitanut muita kieliä kuin suomea, hän näyttää ymmärtäneen Böhmeä selittäessään oikeudelle kolmen "principiumin" tarkoittavan kolmea maailmaa tai valtakuntaa, Jumalan, pahan hengen ja tämän maan.^{xlvi}

Tällaisia seikkoja tärkeämpiä wallenbergilaisen ryhmän kiinteyden takaajia ja samalla sen alueellisen vaikutuksen rajoittuneisuuden varmistajia näyttävät olleen yhteiset menot. Hyppiminen oli käärmeen pään polkemista, jota seurasi johdatus korkeampiin iloihin. Pyhille ne olivat avoinna jo tässä maailmassa. Renkien, piikojen ja talollisten tunnelmaa kohotettiin alkoholilla ja pahan poissa pitävällä tupakalla. Seksuaalisen kanssakäymisen rajoitukset piti yhteisissä tilaisuuksissa hylätä ja avioliittojen tilalle tulla Wallenbergin johdolla solmitut sinänsä kyllä lihallisella sisällöllä varustetut "taivaalliset avioliitot"; lahko tunnettiin kansan suussa "melkkurin" eli huoraajan uskona. Wallenberg ilmoitti pystyvänsä tekemään ihmeitä, muuttamaan kiviä kullaksi, ennusti maailmanloppua muutaman kuukauden päästä tulevaksi jne. Epäilijöitä hän uhkasi tulella ja tulikivellä tai suolapatsaaksi muuttamisella.

Touhua kesti puolisen vuotta. Hovioikeudessa Wallenberg tuomittiin kuolemaan, mutta tuomio lievennettiin kuninkaan toimesta elinkautiseksi. Tuomion jälkeen Wallenberg ei elänyt pitkään ja hän päätti päivänsä Hämeenlinnan vankilassa.

Wallenbergiläisyys ei kuitenkaan kadonnut perustajansa mukana. Kauhavalla tai Härmässä sille ei enää löytynyt sijaa, mutta sen sijaan se muutti erään Wallenbergin oppilaan mukana lähiseudulle Kuortaneelle, jossa se puolen vuosisadan ajan jatkoi elämäänsä, tosin maltillistuneena, salailevana ja perustajansa ylilyöntejä välttävänä. Merkittävä osa Kuortaneen väestöstä tuli kannattamaan tätä suuntausta. Kirkko tarkkaili tilannetta, mutta suunnan arveltiin vähitellen sulautuvan muihin uskonnollisiin suuntauksiin ja hiipuvan pois, kuten ennen pitkää kävikin.

Tiedossa ei ole, mitä tapahtui lahkoon piirissä Wallenbergin katekismuksena tunnetulle "Böhmin kirjalle", neljällekymmenelle kysymykselle ja vastaukselle sielusta. Toista maata ollut Collin varoitteli lähetyskirjeissään pohjalaisia mahdollisuudesta ymmärtää Böhmen kysymyksiä väärin, ei ehkä aivan aiheetta. Joka tapauksessa lahkolaisilla oli myöhemmin erään raportoijan mukaan hallussaan mystikkojen suosima ja runsaasti jäljentämä Berniere-Louvignyn *Salattu elämä* ja Böhmen kirjoituksia ainakin kolmena suomenkielisenä käsikirjoituksena.

Catharina Sofia Ahla syntyi samana vuonna kuin Wallenberg pani Kauhavalla tuulemaan. Ajallisesti ei kuitenkaan ole mahdotonta, etteikö hän jossakin elämänvaiheessaan olisi voinut joutua wallenbergiläisyyden vaikutuspiiriin. Käytännössä tämän tekee kuitenkin

epätodennäköiseksi wallenbergiläisyyden alueellinen rajoittuneisuus. Kirkon tarkkailijat eivät tunteneet sillä etäispesäkkeitä, mikä lieneekin luotettava tulos. Catharina Sofia oli syntyisin Oulun läheltä Lumijoelta ja hän asui sittemmin äitinsä ja sisarensa kanssa enonsa, pastori Uppmanin luona Rautalammilla, Suonenjoen lähellä. Kumpikin paikkakunta oli Pohjanmaan mystiikan vaikutusalueen ulkopuolella yleensä ja etäällä wallenbergilaisten asemista Kuortaneella. Kaikki viittaa siihen, että Catharina Sofia saattoi tutustua mystiikkaan vasta tultuaan Kokkolaan työtä ja elatusta hankkimaan. Tällöin hän on voinut kohdata böhmeläisyyden vain sen collinilaisessa muodossa. Muistettakoon, että Reinkään ei suorasti väitä wallenbergilaisuuden vaikutusta Catharina Sofiaan. Hän vain mainitsee Wallenbergin, tuon kuulun.

Vaasan ja Vähänkyrön merenkävijöillä oli tärkeä merkitys mystiikan välittäjinä Pohjanmaalle, ensin Etelä-Pohjanmaalle, sitten Keski-Pohjanmaalle ja siellä ensimmäiseksi Kokkolaan, jossa sen keskushahmoja oli Maria Rotander (1791-1879), yleisemmin Rotanderskana tunnettu merimiehen leski. Hän johdatti lohtajalaiset Jaakko Lutsion ja Matti Sydänmetsän yhteyteen muualla jo vaikuttavien mystikkojen kanssa ja onnistui tätä kautta merkittävästi laajentamaan Pohjanmaan mystiikan vaikutusaluetta. Lutsio oli erityisen ahkera kirjojen jäljentäjä ja Rotanderska taas suomentaja. He toimivat yhteistyössä. Sanottiin, että kun Rotanderska suomensi, niin Lutsio kirjoitti. Näin kirjoja syntyi ripeään tahtiin. Ja nimenomaan Lutsion böhmeläisyydelle eivät myöskään Swedenborgin teokset jääneet vieraiksi. Mikään ei viittaa siihen, että Catharina Sofia olisi tutustunut swedenborgilaisuuteen ennen työpaikkaansa Snellmanilla, mutta Kokkolassa ei sellainenkaan olisi ollut mahdollisuus.

5.3 Christian Henrik Snellmanin suhde böhmeläisyyteen

Christian Henrik osoitti käsikirjoituksiaan perheensä jäsenille. Ne olivat osa perhepiirin keskinäistä kommunikaatiota, vaikka Reinin mukaan levisivät laajemmaltikin. Kenelle tai keille "teologiset teesit" oli kirjoitettu? Teeseistä ensimmäinenhän oli hieman yllättäen "Gud kan inte vredgas", Jumala ei voi vihastua. Negatiivisin termein ilmaistu väittämähän on outo tapa aloittaa teologis-teosofinen deduktio. Jos teesit oli tarkoitettu niin sanotusti sisäiseen käyttöön, niin aloitus oli luonteva. Oppi Jumalan vihastahan oli Böhmellä keskeinen ja

swedenborgilaisen mielestä siinä varmasti oli oikaisemisen paikka. Saman opin voi kyllä löytää muistakin lähteistä, mutta tuskin mistään yhtä dramaattisena kuin Böhmellä. Muiden lähteiden olettaminen lukeneisuudeltaan sittenkin rajoittuneen Christian Henrik Snellmanin tapauksessa olisi seikkailullista, kun yksi lähde oli omassa tuvassa.

Vaimonsa kautta Christian Henrik oli välittömästi kosketuksissa Pohjanmaan mystikkopii-reihin, kansan keskuudessa omatoimisesti levitettyyn mutta silti kaikkea lähetystyötä ja separatismia kavahtavaan, sisäiseen kilvoitteluun suuntautuvaan böhmeläisyyteen. Huolimatta erikantaisuudesta jumalanvihaopissa tätä yhteyttä ei voi pitää yhteentörmäyksenä, päin vastoin.

Toisessa kysymyksessä, opissa tahdonvapaudesta voi suorastaan kysyä, kumpaa Christian Henrik Snellman itse asiassa seurasi, Swedenborgia vai Böhmeä. Swedenborgilla oli sama päämäärä kuin mystikoilla, sielun yhtyminen jumaluuteen. Sen tuloksena itse Jumala tahtoi ja toimisi meissä, emme me. Meidän oli luovuttava rakkaudestamme itseemme ja maailmaan, korvattava ne rakkaudella lähimmäisiimme ja korkeimpaan. Rajoittuneen minän tilalle tuli tulla rajoittamaton. Kaikessa tässä Snellman epäilyksittä oli yhtä mieltä oppimestarinsa kanssa.

Swedenborg kuitenkin antoi tahdonvapaudelle erityislaatuista painokkaan, vallitsevista kirkollisista opeista poikkeavan tulkinnan. Tämän vuoksi hän muun muassa hylkäsi luterilaisen perisyntiopin.^{xlvii} Ihminen ei hänen mukaansa ollut syntiinlankeemuksessa kadottanut henkisiä voimiaan. Kaikki ei riippunut lankeemuksen jälkeisessä maailmassa yksistään Jumalan armosta. Vapaus henkisissä asioissa oli kaikkien muiden vapauden muotojen ehto.^{xlviii} Sen kadottaminen merkitsisi itse elämän kadottamista, sillä ihmishengen vapaus koostui hänen vapaudestaan henkisissä asioissa. Vapaus kuului kaikille, yhtä hyvin hyvälle kuin pahoille. Oli totta, että vapaalla tahdolla ihmiset olivat tehneet syntiä, aikaansaaneet helvetin, mutta Jumalan avulla he kamppailivat sitä vastaan. Pelkkä syntien tunnustus luterilaiseen tapaan ei riittänyt, tarvittiin toimintaa. Tässä Swedenborg erosi selkeästi myös kontemplaatioon tyytyvistä mystikoista. Ihmisten uudestisyntyminen edellytti heidän vapautumista pahasta luonnostaan. Se oli mahdollista siten, että Jumala loisi heille uuden, jonka avulla he nousisivat sisäisesti henkiseen ja taivaalliseen maailmaan, yhteyteen Jumalaan, ja tahtoisivat ja toimisivat sen mukaisesti.^{xlix}

Tahdonvapauden vuoksi ihmisillä oli kyky itse vaikuttaa kohtaloonsa, tulla joko Herran tai paholaisen palvelijoiksi. Käsittäessään Jumalaksi sen, mikä heissä toimii, ihmiset pystyivät aktiivisesti vaikuttamaan uusiutumiseensa, kasvattamaan itseään, tahtoaan, ajatuksiaan,

elämäänsä. Juuri Swedenborgin luottamus ihmisten kykyyn jatkuvasti kehittää itseään oli tärkein peruste hänen luterilaisesta oikeaoppisuudesta poikkeavaan pitäytymiseensä tahdonvapausoppiin henkisissäkin kysymyksissä. Ihmiset olivat paikkansa valinneet, myös tuonpuoleisessa. Heidän tahdonsuuntansa ja siitä seuraavat tekonsa merkitsivät jatkuvaa valintaa taivaan ja helvetin välillä, valintaa, jossa Jumala oli aina mukana vastaan tulevana toisena osapuolena. Täydellisen synnillisyyden ja siihen liittyvän armon ajatus ei Swedenborgin kuvaan sopinut eikä tietenkään myöskään ajatus helvetistä rangaistuslaitoksesta, rankaisevasta tai "vihaisesta" Jumalasta, joka olisi jotain muuta kuin rakkautta.¹

Kokonaiskuvan saamiseen Swedenborgin opeista ei riittänyt *Arcana caelestia*, jonka Snellman epäilyksittä parhaiten tunsi Swedenborgin lukuisista teoksista. Suorasti kriittisestä asenteesta Swedenborgiin kertoo Snellmanin tapa hylätä näyt, joilla oli Swedenborgille keskeinen merkitys. Voi sanoa, että Härmän katekismuksessa Snellman oli kirjannut paperille oman syntiinlankeemuskeskeisen swedenborgilaisuutensa, jota hän sittemmin kehittäi mieluummin välienselvittelyssä erilaisten ajankohtaisten filosofisten oppien kuin Swedenborgin opera omnian kanssa. Kenties Alahärmässä ei kirjallisuushuoltokaan ollut parasta mahdollista, poikakin kun oli antautunut uudemmalle filosofialle.

Todettakoon, että Swedenborgin olisi ollut täysin mahdotonta lausua, että "fri vilja är demoniskt". Terminologisista eroista huolimatta hänelle oli vieras se Snellmanin näkemys, että subjekti tulee kieltää ja kuolettaa sinänsä. Maallisen ja korkeamman elämän välillä oli hänen katsomuksensa mukaan päin vastoin jatkuvuus, joka perustui vapaaseen tahtoon, olemiseen valintoja tekevänä subjektina. Hän ei olisi mitenkään voinut allekirjoittaa teesiä: "All [...] Subjectivitet, Individualitet, Frihet, Wiljans Autonomi, Jaget, och Personlighet m.m. måste försvinna: endast en Ande som heter Lefvande Gud, står kvar [...]" Eivätkä nuorukaisen ponnistelut itsensä kehittämiseksi olleet Swedenborgin mielestä tosikristillisyyden vastaisia, päin vastoin. Siinä Swedenborgin ja Snellmanin ajatukset olivat yhtä, että maailmaa uhkasi ylpeys ja itserakkaus, mutta jo se Härmän katekismuksen näkemys, että olemme syntiinlankeemuksen jälkeisessä tilassa kykenemättömiä seuraamaan hyvän hengen käskyä sisimmässämme, oli hänen tahdonvapausoppinsa kanssa ristiriidassa ja ilmeinen muistuma hylättävästä perisyntiopiasta. Mitä sitten oli Snellmanin Pahan periaate, *den Onda principen*?

Swedenborgilaisittain ajatellenhan paha oli tullut maailmaan ihmisen tahdon mukana eikä se siten ollut sen enempää mitään Jumalan luomaa kuin mikään itsenäinen periaate. Swedenborg ei rakentanut ajatteluaan minkään keskeisen prinssiippiopin varaan. Hän saattoi kyllä todeta esimerkiksi sen, että ihmisessä on kaksi elämänperiaatetta, luonnollinen ja henkinen, joista

edellinen koostuu sydämen ja keuhkojen toiminnasta, jälkimmäinen taas ihmisielen henkisestä ohjauksesta. Sen sijaan pahuus ei ollut hänellä maailmanprinsiippi.

Snellmanin kritiikki subjektiutta vastaan kärjistyi ajan mukana. Voi sanoa, että hän Härmän katekismuksessa oli lähempänä Swedenborgia kuin myöhemmissä kirjoituksissaan. Yleisesti ottaen kuitenkin Härmän katekismuksen sisälsi aineksia ja ajatuksia, jotka eivät olleet Swedenborgilta johdettuja tai jotka suorasti poikkesivat Swedenborgin käsityksistä. Sinänsä ei ollut yllättävää, että Snellman mukautui kirkolliseen kolminaisuusoppiin ja asiallisesti ilmeisesti pitkälti myös perisyntioppiin. Lisäksi toi todeta, että kun Swedenborg tulkitsi Aatamin tarkoittavan vertauskuvallisesti kaikkein muinaisimman kirkon jäseniä, niin tätäkään tulkintaa Snellman ei toista. Snellmanin poikkeamissa swedenborgilaisuudesta voi kuitenkin nähdä myös muita ulottuvuuksia, joissa ei ollut kysymys etsiytymisestä kirkon hallitsevien dogmien läheisyyteen.

Esimerkiksi uudestisyntymistä ei hänellä saanut aikaan Lutherin tarjoama lääkitys, jumalallinen armo. Snellman ei tässä poikennut Lutherista löytääkseen Swedenborgin tavoin tilaa tahdonvapaudelle, vaan hän ajatteli mystikkojen tavoin, että ihmisen oli kuoletettava itsensä, avauduttava jumalallisen elämän "sähkösäteelle".

Böhmen maailmankuvaa hallitsivat keskenään kamppailevat prinssiipit. Hänen kosmologiassaan Aatami oli vasta verrattain myöhäinen tulokas. Ihmissielulla oli hänen mukaansa vapaa tahto ilmentää itseään valossa tai pimeydessä, mutta valon ja pimeyden maailmat olivat olemassa jo ennen Aatamia ja hänestä riippumattoman kehityksen tuotteina syntyneitä. Böhme puhui näissä yhteyksissä nimenomaan prinssiipeistä, jotka olivat kyseisille maailmoille ominaisia. Varhaisimman kirjansa käsikirjoituksen *Aurora oder Morgenröte im Aufgang* Böhme oli laatinut jo 1612, mutta hänen varsinainen luomiskautensa käynnistyi 1619 jumalallisen olemuksen kolmen prinssiipin kuvauksella; tähän kauteen liittyi 1620 laadittu *Psychologia vera*. Jokaisen asian luonto ilmeni Böhmen mukaan taistelussa. Ilman vastaanpanemista ja taistelua ei olisi luontoa, vain ikuinen hiljaisuus vailla tahtoa ja liikettä.^{li}

Olevaisen alkuperustan tahdosta ja kaipuusta muodostui Böhmen mukaan ensimmäistä prinssiippiä ilmentävä pimeyden maailma, joka tulensalaman kautta eteni valon maailmaan, toiseen prinssiippiin. Tämän ilon valtakunnan vastakohtaksi muodostui kuitenkin edelleen ensimmäistä prinssiippiä edustava helvetin valtakunta, Luciferin lankeemuksen tuote. Hyvän ja pahan maailma, ihmisen maailma edusti puolestaan kolmatta prinssiippiä. Vasta tämän synty liittyi ensimmäisen ihmisen tahtoon. Böhmellä ihmistahdon synty oli siten verrattain myöhäinen. Sitä edelsivät dramaattiset vaiheet, joista radikaalein oli epäilyksittä se, että

jumalallinen valon valtakunta voi syntyä vain pimeydestä ja edellyttää sitä. Valon keskus oli Böhmellä Jumalan sydän.

Kaikki tosi tietäminen edellytti rakkautta ja valon valtakunta koostui rakkauden leikistä. Sitä yhdisti yhteinen tahto ja porttina siihen oli itseyden kuoleminen, keskiajan mystikkojen ilmaisua käyttäen *Gelassenheit*, silleen jättävä tahto, joka teki tilaa jumalalliselle tahdolle. Sen vastakohtana pimeyden valtakunnassa jokainen tahto halusi olla kaikki ja asettui toisia vastaan. Sitä luonnehtivat vallanhalu, himo, kateus ja tuhoaminen, lopulta myös itsetuho. Pimeyden irrationaalisen demooninen tahto kärjistyi helvetissä.

Kaikkea haluava, mihinkään tyytymätön ja tuhoon päätyvä tulinen vallantahto hallitsi kolmannen prinssiin eli katoavaisuuden maailmaa. Ihmisessä kuitenkin olevaisen toinen periaate saattoi yhtä hyvin tulla todelliseksi. Taivaan portit eivät olleet kaukana. Ihminen ei ollut kadottanut vapauttaan. Hänen oli yhä mahdollista muuttua kirkkaaksi valon olennoiksi.

Snellmanin "Pahan periaate" on swedenborgilaisuuden kannalta oudoksuttava lisä. Täsmälleen tätä termiä ei esiinny Böhmellä, mutta sen sisältö vastaa Böhmellä pimeyttä ja helvettiä hallitsevaa ensimmäistä prinssiippiä ja sopii yhteen myös ihmiselämälle, katoavaisuuden maailmalle ominaisen kolmannen prinssiin kanssa. Puheella kolmannesta periaatteesta Böhme korosti sitä, että ihmiselle oli avoinna myös valinta hyvään, jumalallisen tahdon omaksuminen. Tässä Snellmanin kanta oli täysin sama. Mikään ei viittaa siihen, että Snellman olisi omaksunut syvällisesti Böhmen oppeja, joiden yksityiskohdat varmasti olisivat näyttäytyneet hänelle etäisiksi, mutta hänen jyrkkä antisubjektivisminsa, hänen puheensa "Pahan periaatteesta" ja hänen tapansa suorasti demonisoida erillistahtoa viittaavat ennemminkin välienselvittelyyn Böhmen kuin Swedenborgin kanssa. Pahan periaatteella voi nähdä sukulaisuuden myös romantiikan filosofi Schellingin langennutta maailmantilaa hallitsevaan demoniseen *das blinde Prinzipiin* ja Schellingiin hän isä Snellman viittasi useammankin kerran myönteisessä mielessä; tämä Schellingin ajatus on kuitenkin kiitollisuudenvelassa nimenomaan Böhmelle. Swedenborgilaisena Snellman pysyi siinä, että ei hyväksynyt kahtiajakoa Jumalan rakkauden ja Jumalan vihan välillä, mutta eräiltä muilta osin näkemys Christian Henrik Snellmanista puhtaana swedenborgilaisena voidaan kyseenalaistaa ja kiistääkin.

Samantapaisia huomioita voidaan tehdä Snellmanin "järkeä" ja "ymmärrystä" koskevista katsomuksista. Erottelulla on vastineensa Swedenborgilla, mutta tässäkin voi kysyä, eikö Snellman arvioi Swedenborgia negatiivisemmin sen, mitä hän nimitti käärmeeksi eli ihmisen "rationaaliseksi eli aistimelliseksi järjeksi". Swedenborgilla säilyi aina tietty luottamus järjen

mahdollisuuksiin eikä sen vastakohta "intelligenssiin eli viisauteen" ollut yhtä dramaattinen kuin Snellmanilla. Puhtaasti terminologisella tasolla Snellmanin erottelu on täsmälleen sama kuin Böhmen tapa erottaa toisistaan *Vernunft* ja *Verstand*. Tässä voi Böhmen oppiin lähemmin syventymättä lainata kuvausta siitä, miten oppi oli omaksuttu erikssonilaisuudessa: "Ymmärryksen turmeltunut, lankeemuksesta johtunut muoto on järki. Mitä jyrkimmin Erikssonit vaativat, että järki on hylättävä. Ulkonaisia ilmiöitä sekä jossakin määrin siveellistä toimintaa se pystyy käsittämään, mutta ei ensinkään hengellisiä."^{lii}

Swedenborg puhui henkisestä ja taivaallisesta maailmasta, mutta Snellman hänestä poiketen "keskuselämästä". *Centruminsa* tuntevalla böhmeläisellä ei ollut vaikeuksia ymmärtää sellaista ilmaisuvaihtelua. Swedenborg varoi joutumista alttiiksi panteismisytykselle ja puhui vain tuonpuoleisen vaikutuksesta, *influxista* tämänpuoleiseen, kun taas Snellmanilla elämän henki elävöitti ilmeisen suorasti kaikkea sointaisesta ihmiseen. Böhmellä maailmat läpäisivät toisensa, sulautuivat toisiinsa.

Kirjoituksessaan ihmisen kolminkertaisesta elämästä Böhme jopa totesi: "Denn ein jeder Engel und Mensch ist gleichwie der ganze Gott."^{liii} Härmän katekismuksessaan Snellman ei kavahtanut vastaavaa jumalankuva-ajatuksen radikaalistumista: "[...] at Du satt oss på denna Jord för at dana efter Dit Beläte till små Gudar [...]"

Kysymys Snellmanin suhteesta Böhmeen lienee tuomittu jäämään spekulatiiviseksi. Tavallisella tutkijanjärjellä siinä on vaikea osoittaa mitään sitovaa. Kuvaa Snellmanista swedenborgilaisena ei tarvitse hylätä, mutta kylläkin suhteellistaa tavalla, joka tuo esille sen, että Snellman käytti tarpeelliseksi katsoessaan omaa arvostelukykyään ja oli avoin myös muille ajatustavoille, mukaan luettuna Görlitzin suutarin edustamalle.

6 NUOREMPI SNELLMAN VIELÄ KERRAN

Viimeisenä elinvuotenaan, muokatessaan ja täydentäessään kirjoituksiaan Christian Henrik Snellman lausui hieman haikeana Oulusta pojalleen lähettämässään kirjeessä 24.2.1855: "Jag hafver någon gång tenckt at om Du i grund forskade min Teori (som nu mera ej är svårt) så skulle Andens Filosofi ljusna, och Du såge hollösheten af en bildning som icke hafver sin rot uti Gudomens Lif i Skapelsen [...]" Tällainen usko yhdistäisi koko ihmiskuntaa ja kaikkia tunnustuksia. Se oli jotain, jonka lopulta vain Jumala itse saattoi saada aikaan, mutta silti puhdistumisen prosessi voisi alkaa vähäisemminkin voimin.

Edellä oli puhe vanhemman ja nuoremman Snellmanin vuorovaikutuksesta ja vastakkaisuudesta filosofisissa asioissa. Myönteistä viittausta Swedenborgiin ei nuoremmalta näytä löytyvän. Varhainen käsikirjoitusliuska teosofiasta jättää sekin jäljelle enemmän avoimia ongelmia kuin selvittää. Kysymyksen voisi asettaa myös toisin: Onko nuoremmalla Snellmanilla nähtävissä joitakin ajatustyylin tai arvosuuntautumisen yhtäläisyyksiä isänsä ja tämän oppimestarin kanssa, vaikka hän ei suorasti kannattaisi yhtäkään Swedenborgin oppia eikä koskaan kiittäisi Swedenborgia?

Seuraavassa väitän, että näin todellakin on. Todettava ajatustavan rakenteellinen yhteys ei sellaisenaan mahdollista väitettä vaikutusyhteydestä. Oli olemassa myös muita samansuuntaista ajattelua edustavia, ajankohtaisen filosofisen keskustelun tuntemia lähteitä. Niihin nuorempi Snellman viittasi, niihin hän yhtyi ja niitä hän käytti hyväkseen. Kysymystä voi jatkaa: Oliko puhdasta sattumaa tai kenties kriittisen harkinnan tuotetta, että hän löysi oman ajattelunsa kehittämiseksi tukea juuri tällaisista lähteistä, vai onko katsottava, että hänen persoonallisuudessaan ja sitä muovanneessa varhaisimmassa miljöössä oli jotain, mikä oli omiaan suuntaamaan hänen mielenkiintoaan juuri mainitulla tavalla? Tässä katsoisin, että juuri nuoremman Snellmanin henkinen varustus myötävaikutti hänen tekemiinsä filosofisiin valintoihin. Varhain muovautuvaan varustukseen kuuluu tietty tapa tarkastella maailmaa, tuntea ja kokea sitä ja tehdä siitä päätelmiä. Tämän jo omaksutun varustuksensa pohjalta yksilö valikoi julki lausutun, käsitteelliseen asuun puetun ja tietoisien maailmankuvansa aineksia.

Ohimennen voi huomauttaa, että Johan Vilhelm Snellmanin varhaisessa tavassa lukea ja omaksua Hegelin logiikkaa on eräs arvoitukselliseksi jäänyt piirre, jonka suhde Swedenborgiin, elämänsä Sanan tulkitsemiselle omistaneeseen tutkijaan kannattaisi selvittää edellä luonnostellussa mielessä. E.N. Tigerstedt on kiinnittänyt huomiota nuoren Snellmanin erikoislaatuiseen "sanan filosofiaan" ja vertaillut sitä lukuisiin aikalaisajattelijoihin päätyttä kuitenkään mihinkään yksiselitteiseen tulkintaan sen synnystä ja alkuperästä.^{liv} Snellmanilla sana näyttäytyy identtiseksi ajatuksen kanssa ja ilmentää jumalallista ilmestystä. Siksi se ei myöskään ole mikään inhimillinen, mielivaltainen, subjektiivinen luomus. Vain ihmisellä ajattelevana olentona on Sanan hallinta. Edelleen: "Visar *Ordet* sin makt såsom bildning, tradition, är *levande Ord* och regerar verlden." Hegeliltä tällaiset kuvaukset eivät ole lainaa eikä Tigerstedt onnistu vakuuttavasti sitomaan niitä mihinkään tarkastelemistaan lukuisista samansukuisista romantikkofilosofien käsityksistä. Joukosta puuttuu kuitenkin yksi Snellmanin varmuudella tuntema ja tietämä kirjoittaja, Swedenborg. Koska kuitenkin

Christian Henrik Snellmanilla ei näyttäisi olevan tämän kysymyksen selvittelyssä erityisempää roolia, en viivy siinä.

Hegelin filosofia tuli merkitsemään nuoremman Snellmanin tulkitsemana tuonpuoleisen ja tämänpuoleisen maailman eron hävittämistä. Se ei tuntenut Swedenborgin intensiivisen spekulaation kohteina olleita taivasta eikä helvettiä eikä myöskään kuolemattomia, ruumiista erkanevia sieluja. Jumalankieltäjä Johan Vilhelm Snellman ei ollut, mutta Hegelin tavoin hän käsitti jumaluuden nykyisyydessä, tässä maailmassa ilmeneväksi, itsensä tiedostavaan, toimivaan ja eettisesti suuntautuvaan ihmispersoonallisuuteen yhtyväksi. Oppi syntiinlankeemuksen synkästä varjosta, jota kaikki vanhemman Snellmanin kirjallinen työ heijasteli, ei löytänyt paikkaa nuoremmalla. Katoavaisen maailman turmeltuneen ihmisen tilalla nuoremmalla Snellmanilla oli jatkuvasti muuttuvan maailman kehittymiskykyinen, itseään kehittävä ja yhä suurempaa töydellisyyttä tavoitteleva ihminen. Kun "sivistys" oli isälle kirosana, niin se oli pojalle yleislääke, lähes taikasana. Kun ajalle ominainen luottamus järkeen isän mielestä vei pohjan uskolta, tärkeimmältä ja kalleimmalta aarteelta, niin pojan mielestä juuri järki edusti ihmisessä korkeinta.

Teistin ja rationalistin vastakohta voisi näyttää sovittamattomalta. Aluksi uuteen filosofiaan varovaisen toiveikkaasti asennoitunut isä kävikin ajan mukana yhä tyytymättömämmäksi hänen näkökulmastaan uskon aarteen tuhlanneeseen poikaansa. Nuoren Johan Vilhelmin logiikankirjan sanat sovitukselta isän ja aikakauden ajatuksettomuuden ja itsekkyyden kanssa olivat kuitenkin epäilyksittä vakavalla mielellä paperille pannut. Logiikka palveli ensin mainittua tehtävää ja oli työväline, itse asiassa päämääräkin kamppailussa ajatuksettomuutta vastaan; sehän oli kertomus siitä, miten havainnosta nostetaan esille käsite, tiestä itseään ajattelevaan ajatukseen. Jälkimmäinen, kamppailu egoismia, itsekkyyttä vastaan nousi sittemmin Johan Vilhelm Snellmanin sekä teoreettisen että käytännöllisen elämäntyön yhdeksi tunnusomaisimmaksi suuntaviitaksi. Pojan hegeliläinen tapa perustella työtään jätti isän kuitenkin kylmäksi. Siinä voi nähdä jopa tragiikkaa, sillä tässä kysymyksessä pojan arvosuuntautuminen yhtyi isän vastaavaan niin pitkälti kuin se erilaisten perusfilosofioiden pohjalta oli mahdollista.

Saksassa 1841 ilmestynyt *Versuch einer speculativen Entwicklung der Idee der Persönlichkeit* oli tämän sisältöisen teoreettisen kannan perinpohjainen perustelu. Vastoin kaikkia teistejä nuorempi Snellman tulkitsi siinä hengen olemuksen olevan sen omaa tekoa. Pahassa teossa henki halusi tämän kirjan mukaan vain itseään, mutta eettisen omantunnon johdattamana se sen sijaan suuntautui erillisen subjektiivensa hylkäämiseen, tekemiseen, josta voi

tulla yleinen tapa ja joka sellaisena sekä pohjautui yleiseen henkeen että edisti sitä.

Nuoremmalla Snellmanilla tuo yleinen henki oli kuitenkin jotain tämänpuoleista, läsnäolevaa, kansakunnassa, sen valtiossa ja tämän takana vielä ihmiskunnassa ilmenevää. Eettinen velvoite edellytti itsekkäiden tekojen voittamista ja sisällön määrittelemistä toiminnalle historiallisesti muotoutuvien oikean lähteiden opastuksella ja samalla niihin vaikuttaen.

Tässä mielessä Snellman nuorempi lainasi teoksensa eräässä ydinkohdassa suuren persialaisen sufirunoilijan säkeitä:

"*Wo die Lieb erwachet, stirbt
Das Ich, der dunkele Despot.
Du lass ihn sterben in der Nacht
Und athme frei im Morgenroth.*"^{lv}

Vaikka Christian Henrik Snellman ei teosentrismissään koskaan hyväksynytkään poikansa persoonallisuusaatetta, niin näiden säkeiden voi sanoa ilmaisevan ja tiivistävän myös hänen filosofiansa keskeisimmän moraalisen päätöksen. Jacob Böhmen kuuluisan kirjan nimeä lainatakseni: kumpaisellakin oli ja säilyi yhtenevä käsitys "aamuruskon noususta".

ⁱ J.V. Snellman, *Samlade arbeten*, I (1826-1840), Helsingfors 1992, s. 63.

ⁱⁱ Ks. S. Lindroth, *Svensk lärdomshistoria. Stormaktstiden*, Södertälje 1989, s. 530-566 sekä perusteoksena M. Lamm, *Swedenborg*, Falun 1987 (1915) ja uudempana tutkimuksena I. Jonsson, *Swedenborgs korrespondenslära*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm 1969.

ⁱⁱⁱ R. Sundelin, *Swedenborgianismens historia i Sverige under förra århundradet*, Uppsala 1886; H. Lenhammar, *Tolerans och bekämelseång*, Uppsala 1966 sekä K. Johannisson, *Magnetisörernas tid*, Uppsala 1974.

^{iv} W. Schneiders, *Hoffnung auf Vernunft. Aufklärungsphilosophie in Deutschland*, Hamburg 1990.

^v R. Ambjörnsson, "'Guds republique". En svensk utopi från 1789', *Det okända landet*, Stockholm 1981.

^{vi} T. Frängsmyr, 'Den svenska opplysningen - fanns den?', *Gubben som gräver*, Stockholm 1989.

^{vii} Ambjörnsson, op. cit.

^{viii} Frängsmyr, op. cit., s. 113.

^{ix} Snellman, op. cit., s. 395.

^x Ibid.

^{xi} Ibid., s. 396.

^{xii} Ibid.

^{xiii} Ibid., s. 402.

^{xiv} Ibid., s. 415.

-
- xv Ibid., s. 500.
- xvi Ibid.
- xvii Ibid., s. 525.
- xviii Ibid.
- xix Ibid., s. 532.
- xx Ibid., s. 539.
- xxi Ibid., s. 539-540.
- xxii Ibid., s. 548.
- xxiii Ibid., s. 574.
- xxiv Ibid.
- xxv Ibid., s. 588.
- xxvi Ks. J. Manninen, 'J.V. Snellman ja myöhäisromantiikka', *Miten tulkita J.V. Snellmania*, Snellman-instituutin julkaisuja 5, Kuopio 1987, s. 35-61.
- xxvii Viittaus tarkoittanee teosta H.L. Martensen, *Grundrids til Moralphilosophiens System*, København 1841; ruotsiksi *Moralfilosofiens system*, Stockholm 1841.
- xxviii Snellman, op. cit., s. 143-180.
- xxix Hegeliläisestä psykologiasta ks. H. Drüe, *Psychologie aus dem Begriff*, Berlin 1976; A. Peperzak, *Selbsterkenntnis des Absoluten*, Stuttgart/Bad Cannstatt 1987 ja F. Hesse & B. Tuschling (Hg.), *Psychologie und Anthropologie oder Philosophie des Geistes*, Stuttgart/Bad Cannstatt 1991. Yleisemmässä perspektiivissä aihetta käsittelee K. Sachs-Hombach, *Philosophische Psychologie im 19. Jahrhundert*, Freiburg/München 1993. Suomen osalta ks. J. Aho, *Sieluun pürretty viiva*, Oulu 1993.
- xxx J.V. Snellman, *Samlade arbeten*, I (1826-1840), Helsingfors 1992, s. 539.
- xxxi Ks. viimeksi mainitusta esim. R.F. Brown, *The Later Philosophy of Schelling. The Influence of Boehme on the Works of 1809-1815*, Cranbury 1977 ja J.A. Bracken, *Freiheit und Kausalität bei Schelling*, Freiburg/München 1972.
- xxxii Th. Rein, *Juhana Vilhelm Snellmanin elämä*, I, Helsinki 1904, s. 160-161.
- xxxiii Ibid., s. 161.
- xxxiv Ks. S. Loimaranta, *Erikssonien mystillis-separatistinen liike vuoteen 1845*, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia XLIII, Helsinki 1941.
- xxxv Ks. H. Grönroos, 'Salattu elämä Pohjanmaan mystikkojen käsin kirjoitetusta kirjallisuudesta', *Bibliophilos* 3/1971 sekä saman tekijän kirjoituksia saman lehden numeroissa 1/1972, 2/1972, 4/1972, 1/1973, 4/1974 ja 1/1975. Varhaisina raportteina ks. J.O.I. Rancken, 'Om en religiös rörelse i södra Österbotten på 1700-talet', *Suomi* 1855, s. 225-254, K. Hallio, 'Suomen mystikoista', *Teolooginen aikakauskirja* 1901, s. 345-356, 401-409 ja J.S. Pajula, 'Jacob Böhmen vaikutuksesta Suomen n.k. mystikoihin', *Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja* 1, 1911, s. 1-18.
- xxxvi M. Akiander (utg.), *Historiska Uppllysningar om Religiösa rörelserna i Finland i äldre och senare tider*, II, Helsingfors 1858, s. 38-39.
- xxxvii Ibid., s. 74.
- xxxviii Ibid., s. 19.
- xxxix Ibid., s. 20.
- xl Ibid., s. 131.
- xli Ibid., s. 138, 141.
- xlii C. Snellman Borenius, *Isoisäni J.V. Snellman*, Porvoo 1968, s. 69.
- xliiii Akiander, op. cit., s. 64.
- xliv Ibid., s. 117.

-
- ^{xlv} T. Krook, *Väckelserörelserna i Österbottens svenska församlingar under 1800-talet*, Finska Kyrkohistoriska Samfundets handlingar XXXI, 1, Helsingfors 1931, s. 141.
- ^{xlvi} M. Akiander (utg.), *Historiska Upplýsningar om Religiösa rörelserna i Finland i äldre och senare tider*, IV, Helsingfors 1860, s. 20.
- ^{xlvii} Lamm, op. cit., s. 245.
- ^{xlviii} Ibid.
- ^{xl ix} Ibid, s. 246.
- ^l Ibid., s. 250.
- ^{li} Yleisesityksenä Böhmen filosofisesta järjestelmästä ks. H. Grunsky, *Jacob Böhme*, Stuttgart/Bad Cannstatt 1984.
- ^{lii} Loimaranta, op. cit., s. 276.
- ^{liii} J. Böhme, *De triplici vita hominis, oder Von dem Dreyfachen Leben des Menschen, Sämtliche Schriften*, 3, Stuttgart/Bad Cannstatt 1955 ff, s. 2.
- ^{liiv} E.N. Tigerstedt, 'Ur Snellmans docentföreläsningar', *Historiska och litteraturhistoriska studier* 21-22, Svenska Litteratursällskapet i Finland CCCVI, Helsingfors 1946, s. 361 ff.
- ^{lv} J.V. Snellman, *Samlade arbeten*, II (1840-1842), Helsingfors 1992, s. 248.